

JOSEPH RAZ'DA HUKUKİ OTORİTE KAVRAMI

Yrd. Doç. Dr. Sevtap METİN*

GİRİŞ

I. Başkalarının Yargılarına Neden Uyarız?

Otorite¹; kişilere bazı yükümler getirme ve talep ettiği bu görevlerin yapılmasını ya da kaçınılmasını buyurma gücüdür. Hukukun ve onu temsil gücünü elinde bulunduran kişi ve kurumların nasıl bir otoriteye sahip bulunduğu ya da bulunması gerektiği hukuk felsefesinin de ilgi alanı içinde kalmaktadır. Çağdaş hukuk düşünürlerinden Joseph Raz'da da hukuki otorite kavramı adeta hukuk kuramının merkezine oturmuştur. Herşeyden önce Raz, tüm hukuk sistemleri için geçerli olabilecek genel bir hukuki otorite teorisi yerine liberal-demokratik bir hukuk düzeni adına konuşan hukuki bir pozitivisttir. Hukuki otoritenin hem kavramsal bir analizini hem de normatif doğrulamasını yapmak kaygısı taşımaktadır². Raz'ın bu konudaki düşüncelerini irdelemeye geçmeden önce, kendimiz dışında başka bir şahsın kararlarına değer verme nedenlerimiz üzerinde durarak konuya giriş yapmak, otorite kavramı ile yakın ilgisi dolayısıyla uygun olacaktır.

Güçlü bir kişilik, yakın ya da uzak çevresi içinde, fikirlerinin sahip olduğu ağırlıktan ötürü nesnel bir inanç ve güven elde edebilir³. Bu nitelikte birinin yargılarına güvenmek ise pratik bakımdan bize başlıca iki yarar getirir;

Birincisi, bir başkasının yargısının, bizimkinden daha doğru olabileceğini düşünebiliriz. Çünkü diğer şahsın bizde eksik olan örneğin tıbbi veya bilimsel bir bilgiye ya da üstün matematik yeteneği gibi daha iyi usullama gücüne yahut da ön yargılarına, eğilimlerine, korkularına karşı daha büyük bir dirençle sahip bulunduğuna inanırız.

* İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı

¹ Artırmak, çoğaltmak, yükseltmek anlamına gelen "augere" fiiline bağlı olan *auctoritas* ve ondan türeyen *auctorem* (yazar,yazan), otorite sözcüğünün etimolojik kökenini oluşturmaktadır. Fakat otorite kavramının anlamı, ikincil ve zayıflamış hale gelen basit bir "artış"ın ötesinde arandığında, Sankritçe'de tanrıların gücünü belirten *oas*'a kadar gitmektedir. Gerard Mendel, **Bir Otorite Tarihi: Süreklilikler ve Değişiklikler**, Çev: Işık Ergüden. İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 30,164.

² Matthew H.Kramer, "Requirements, Reasons, and Raz: Legal Positivism and Legal Duties", *Ethics*, Volume:109, January 1999, s.406.

³ Georg Simmel, "Tahakküm", Çev: Serkan Gölbaşı. *İÜHFİM*, C. LXII, S.1-2, İstanbul 2004, s. 492.

İkincisi, bir başkasının bazı konulardaki direktiflerine uymakla elde edeceğimiz zamandan kazanmak, karar verme sürecinin stresinden kurtulmak gibi yararlı sonuçlar dikkate alınabilir. Buna bağlı olarak da ahlaki etkinliklerimizi geliştirebilir, çocuklarımız, işimiz veya bazı hayır işleri ile ilgili diğer sorumluluklarımıza daha fazla vakit ayırabiliriz. Bu düşüncelerin ışığında bazen kendi değerlendirmemizi yapma sürecinden çok bir başkasının hükmüne uyarak karar verebiliriz. Gerçi bu pratik kaygılar, ahlaki alana gelindiğinde çok daha problemlidir. Bilindiği üzere otonomi gereği herkes kendi ahlaki eylem ve kararlarının vicdani sorumluluğunu kendi taşımak zorundadır. Bu alanda bir başkasının ahlaki sezgilerine güvenmek otonom birey anlayışı ile bağdaşmaz. Ahlak alanında her bireyin kendi cevaplarına güvenmesi gerekir. Kişinin bir başkasının ahlaki yargılarına uyabileceği iddiasına yer vermek güçtür. Yine de neyin ahlaken uygun olduğu konusunda her zaman mü-kemmel bir iç bakışa sahip değiliz. Bir eylemi iyi ya da kötü kılan şeyin ne olduğunu doğru biçimde anladığımız konusundaki güvenimizi yıkacak durumların ortaya çıkmayacağından emin olamayız⁴. Bu yüzden vicdanımıza yön verecek, iyiyi kötüden ayırmamıza yardım edecek ölçüt arayışımız sürmektedir. Gerçekten de insanların iyiye yönelik seçimlerini bizzat ve özgürce yapmalarına olanak tanımak, onlara birer ahlaki varlık olarak saygının sonucudur. Ancak bu durumda bireysel özerklik ile siyasi-hukuki otoritenin düzenlemeleri arasındaki gerginlik gündeme gelmektedir. Ayrıca devletin ahlaki seçimlerde rehberlik görevinin bulunup bulunmadığı, sorunun bir başka cephesidir. Doğrusu bazılarımız hayatın getirdiği zor kararlarla başa çıkacak donanımda olmayabilir. Yanlış seçimlerle kendilerine ve başkalarına zarar veren bu kişilere ilgi gösterip, onları bu hatalardan alıkoymaya çalışmak yanlış mıdır? Bu bakış açısı ile, hayatla başa çıkamayacak durumda olanlara, kaderlerini belirleme hakkına saygı adına ilgisiz kalmak, onları mutsuz bir kadere terk etmekle sonuçlanacaktır. Bu çerçevede, devletin insanları iyiye özendirip, kötüden kaçınmalarına yardım edecek politikaları izleme görevinin varlığına ilişkin tartışma⁵, otorite ile kişisel otonominin politik boyutları bahsinde yeniden ele alınacaktır.

II. İtaat Yükümünü Temellendirmenin Gerekçeleri

Yukarıda değinilen prestij liderliği görünümündeki otorite türü, şahsın kendi niteliklerinden kaynaklanmakta iken bir diğer durumda kişiye yukarıdan gelmektedir. En başta devlet gibi birey üstü bir iktidar, kişiyi -hukuk aracılığıyla- nihai karar gücü ile donatır. Yasaların yönelttiği uyma yükümünü şekillendiren, içeriğinin öznel değil nesnel oluşudur. Hukukun nesnellığı, itaati rasyonelleştirir. Herkese aynı şekilde yani eşitlik içerisinde uygulanıyor oluşu, uyma fikrini daha katlanılır kılmaktadır⁶. İşte bu nitelikteki hukuka itaat yükümlülüğünün gerekçelendirilmesinde Raz

⁴ Patric Durning, "Joseph Raz and the Instrumental Justification of a Duty to Obey the Law", *Law and Philosophy: An International Journal for Jurisprudence and Legal Philosophy*. Vol: 22, Issue: 61, Netherlands. Kluwer Academic Publisher, 2003, s. 608-611.

⁵ Will Kymlicka, *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, Çev: Ebru Kılıç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s.298-299.

⁶ Simmel, "Tahakküm", s.492-508.

tarafından bir çok farklı argümanın kullanıldığını görüyoruz. Bunları şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

Hukukun tanım gereği itaati ortaya çıkarttığı,

Toplumsal yaşamın devamının bir zorunluluğu olduğu için hukukun otoritesinden söz edilebileceği,

Ahlakın doğrudan bir talebi olarak hukuka itaat edilmelidir fikri. Bu bağlamda sözleşme ve rıza aracılığıyla hukuksal otoriteye uyma yükümüne dayanan yaklaşımlar ile karşılıklı güven ve iyiniyet açısından temellendirme (makul beklenti) de ahlaki gerekçelere bağlanabilir.

Otoritenin sahip bulunduğu varsayılan bilgi genişliği,

Hukukun sosyal işbirliği ve koordinasyonu sağlamadaki otoritesi.

Hukuka hukuk olduğu için mi saygı duymak zorundayız? Eğer öyle ise hukuk ne yapmamız gerektiğini tanımladığına göre, tanım gereği bu yükümlülük kendiliğinden apaçıktır. Hukuk hukuktur ve hukuk olduğu yerde itaat yükümü söz konusudur. Uyma yükümü, teorik olarak ifade etmek istersek kavram gereği, hukuki otorite fikrinde yazılıdır. Bu kavramsal bir doğrulamadır. X bir yasa ise bu X'e itaat edilmesi anlamına gelir. Böyle bir saptama, itaatin yalnızca hukukilikten elde edileceği, hukukun içeriğinden bağımsız olduğuna vurgu yapar.

Bir diğer ortak inanç, hukuka uymanın zorunlu olduğu çünkü hukukun otoritesinin uygar toplumun devamlılığı için elzem bulunduğudır. Buradaki vurgu, hukuka uyma konusundaki genel yükümlülüğün gevşetilmesinin sosyal sonuçları itibari ile yaratacağı tehlikeler üzerinedir. Bu tür sonuçsalcı bir argüman, uyma ve uymamanın iyi ve kötü sonuçlarına gönderme yapmak suretiyle, itaatin rasyonel olarak temellendirilebileceğini ifade eder. Kavramsal argümanın aksine sonuçsalcılık itaatsizliğin bazı hallerde itaat etmekten daha iyi neticeleri olduğu olasılığına açıktır⁷.

Raz, hukuka itaat yükümünün, ahlaki bir delillendirmesi olabileceğinden de bahseder. Cinayet işlememek veya tecavüz etmemek gibi hukuki görevleri düşünelim. Cinayet veya tecavüzden kaçınma gibi hukuki görevlerin, ahlaki görevler olduğu da açıktır. Hukukun bu eylemleri yasaklamasını onaylarız çünkü bunlar ahlaken de yasaklanmıştır. Cinayet, tecavüz ve benzeri hukuki yasaklar tüm adil hukuk sistemlerinin yasalarının merkezindedir. Bunların varlığının marjinal veya ihtilafli olduğu şeklinde itirazlar yapılamaz. Dahası vicdan sahibi bir insanın ahlaka aykırı fiilleri yasaklayan bu yasalara uymasını bekleriz. Ama başka bir açıdan bakıldığında, cinayet ve tecavüzden, hukuka itaatin ahlaki bir yükümlülük olduğunu kabul ettiğim için kaçındığım söylendiğinde, kendimi hakarete uğramış hissederim. Zira bu tür eylemlerden hukuken yasak olsun ya da olmasın sakınılması beklenir. Ahlaki gerekçeyle davranıldığında, o kişi hukuka, hukuk öyle istediği için uyuyor değildir. Adam öldürmek hukuken yasaklanmış olmasa bile insanların ahlaken adam öldürmeye karşı çıkması beklenir. Bu yasalar ahlaki yükümlülüklerimizde farklılık ya-

⁷ Mark Tebbit, *Philosophy of Law: An Introduction*. London and NewYork. Routledge, 2000, s.77-95.

ratmamaktadır⁸. Raz'a göre bu doğrudan ahlaktan kaynaklanan bir uyma davranışıdır ve hukuka değil, ahlaka itaattir. Hukuka uyma yükümünü ahlaka dayanarak inşa etme çabalarının yol açtığı bir diğer fikir uyumsuzluğu, adil olmayan yasalara itaat sorunudur. Hukuka uyma konusunda genel bir ahlaki yükümün olduğu görüşündeki bazı düşünürler, yasanın ahlaka aykırı olması halinde bile, bu gerekçeyle itaatsizlik eylemlerine geçit vermemektedirler. Diğer insanları itaatsizliğe cesaretlendirmemek adına, yanlış bir yasaya uyulabilir⁹. Bu nedenle düzeni ve iyi işleyen adil kurumları koruma adına ve ahlaki bir tutumla, itaatsizlik eylemleri teşvik edilmemektedir. Oysa yine ahlak adına konuşulduğunda ancak adil yasalara itaat yükümümüz bulunduğu ileri sürülebilmektedir. İtaatsizlik eylemleri, politik kararların verilmesinde en adil yol olduğu söylenen demokratik düzenin temellerini çökertmez¹⁰. Hatta bazı itaatsiz eylemler adil bir düzeni kuvvetlendirir veya onun adilliğini geliştirir. Demokrasi bizatihi kendiliğinden adil olsa bile, onun tüm meyveleri zorunlu olarak iyi ve adil değildir¹¹.

Hukuka uyma meselesinde prima facie bir ahlaki görevin varlığını açıklamada bazı ahlaki temelli kavramlar bize yardım edebilir. Bunlardan ilki minnettarlık (gratitude) dir. Ama bu kavrama müracaat etmek romantik veya tutucu bir tavidir. Bir kimse ailesine karşı da minnettarlık duyguları besleyebilir ve onlara yönelik yükümlülüklerinin pek çoğunun bundan kaynaklandığı söylenebilir fakat yine de onların size dediği her şeyi yapmak için yükümlülüğünüz olmadığı gibi söyledikleri

⁸ Joseph Raz, *Ethics in Public Domain: Essays in the Morality of Law and Politics*, Revised Edition, Oxford, Clarendon Press, 1996, s. 341-343.

⁹ Christopher Roberson, "The State as Rational Authority: An Anarchist Justification of Government", *Oxford Journal of Legal Studies*, Yıl:1998, 18 (4), s.617-630.

¹⁰ Liberal olmayan bir devletin vatandaşları, bu devletin yasalarında, ahlaki haklarının bir parçası olan siyasal katılım hakkı kendilerine tanınmadığından dolayı sivil itaatsizlik hakkına sahiptir. Liberal bir devlette ise durum değişir. Burada, politik katılım hakkından türeyen sivil itaatsizlik bir hak şeklinde tanınmayabilir. Siyasal katılım hakkı, hukuka aykırı bile olsa politik amaçları takip etmek üzere eylem yapmak hakkını verir. Bu durum sivil itaatsizliğin liberal bir devlette asla doğrulamasının yapılamayacağı anlamına gelmez. Bazen kötü olan kamusal politikaları protesto etmek üzere itaatsizlik göstermek haklı olabilecektir. Fakat yine liberal devlette kamu otoritelerinin sivil itaatsizliği önlemek ya da katılanları cezalandırmak üzere harekete geçmemesi gerektiği iddiası hoşgörü hakkına dayandırılmayacaktır. İtaatsizin politik amacının doğruluğu, kamunun desteği veya kamu otoritelerinin müdahale etmemesi konusundaki ahlaki argümanın dayandırılması gereken noktadır. Sivil itaatsizlik, liberal bir devlette istisnai bir politik eylemdir ve bu türden bir eylem hiç kimseye "hak" olarak verilmemiştir. Eğer bir devlette böyle bir hak var ise bu orada politik eylemlerin sınırlarının yasalar tarafından doğru ve yeterli bir şekilde düzenlenmediğini gösterir.

Sivil itaatsizlik, kamu politikalarını değiştirmek üzere kişilerin kalkıştıkları politik eylemlerdir. Vicdani ret ise kişinin ahlaka aykırı olduğunu düşündüğü yasal düzenlemelerin vicdani bağlamayacağı gerekçeyle gerçekleştirdiği bireysel bir itaatsizlik eylemidir. Vicdani ret gücünü bireysel otonomiden ve özellikle değer plüralizminden almaktadır. Kişiyi - yanlış bir kaniya dayansa da- ahlaken doğru olmadığını düşündüğü şeyi yapmaya zorlamamalıdır. Kişinin vicdani zorlamamak onun açısından prima facie bir haktır. Fakat sosyal iş birliği gibi diğer ideal ve değerleri korumak adına vicdani ret hakkı ihmal edilebilir. Vicdani ret hakkını kullanan kişinin bu bağlılığından dolayı başkaları için bir bedel doğabileceğinden, hümanist bir devlette tazminat sorumluluğundan istisna edilmek için otonomi savunması yeterli gelmeyecektir. Joseph Raz, *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*, Edited by: Joseph Raz, Oxford, Clarendon Press, 1979 s.273-280.

¹¹ Juha Pekka Rentto, "Obligation to Obey", *ARSP:Law and State in Modern Times*, Beiheft.Nr:42, Stuttgart 1990, s. 195.

şeyi niçin yapmamanız gerektiği konusunda da bir gerekçe sunmaz. Hukuki otorite ile olan ilişki ise ortak iş birliği ilişkisi içinde kendimizi borçlu hissettiğimiz bir dostta, arkadaşta duyulan minnettarlığa daha çok benzerlik gösterir. Ülkeniz ve onun yasaları size büyük yararlar bahşetmiştir. En azından sizin de yapacağınız şey ülkenin tüm yasalarına itaat etmektir. Fakat böyle davranmamanın bazı geçerli ve iyi sebepleri olduğu gösterilebilirse, aksine davranış yani itaatsizlik gündeme gelebilir¹².

İtaat yükümünü gerekçelendirmenin başka bir yolu rıza ve sosyal sözleşme kavramına başvurmaktır. Yükümlülük, açık veya zımnî bir sözleşmeden doğan rızadan kaynaklanır ve devlet bu sözleşme ile itaat edilmeyi umma hakkına sahiptir. Oysa çok az insan otoriteye koşulsuz itaate açıkça rıza gösterir. Bir kimse adil olmayan veya kötücüül yasalara makul bir şekilde geçerli bir rıza gösteremez. Adil olmayan hükümetin yasalarına razı oluş, kişinin toplumu ile özdeşleşmesinin ahlaken uygun bir ifade aracı değildir. Örneğin sosyal sözleşme, çok sayıda insanın öldürülmesini meşrulaştıramaz, yönetilenlerin rızası, hükümet tarafından uygulanan gelişigüzel terörü veya sistematik baskıları haklı gösteremez. Raz, netice olarak rızanın bir "yüküme" tek başına kaynaklık edemeyeceği düşüncesindedir. Ancak adil olan kurumları desteklemek üzere diğer ahlaki motiflere yeniden güç kazandırabilir¹³.

Toplum, karşılıklı güven ve iyi niyet üzerine kurulu bir organizasyondur. Bunun önemli yansımalarından biri de, bir toplumun yasalarının ancak eğer herkes komşusunun da itaat edeceğine güvenebilirse işleyebileceğidir. Bir kimse davranışlarıyla başkasının kendisine güven duymasını sağlarsa daha sonra diğer insanların makul beklentilerini hüsrana uğratmamalı, o kişiler kendisine güven duymaya devam edebilmelidir. Bu yüzden itaat yükümlülüğü vardır. Ayrıca diğer tüm vatandaşlar uyuyor ve siz bundan yarar sağlıyorsanız, sizin hukuka uymadığınız halde yarar elde etmeniz haksızlık olacaktır. Bu argümanın yol açtığı problem ise, itaatsizlik eyleminin toplumun diğer üyelerini nasıl etkileyeceği varsayımına bağlı kalmasıdır. Kimi zaman önerilen bir itaatsizlik eylemi kötü bir örnek teşkil edebilir ve başkalarını gelecekteki itaatsizlikler için cesaretlendirir. Oysa bu durum bazen gündeme gelebilir bazen de gelmez. O yüzden de bu argüman itaat için sadece prima facie bir gerekçe sağlar yoksa mutlak bir yüküm değil. Kırmızı ışıkta duruyorum çünkü hızlı akan trafikte böyle davranmak rasyonel bir davranıştır. Eğer yeşil ışık yanıyorsa, kendilerine kırmızı ışık yananların duracağı şeklinde makul bir beklentiden dolayı taşıtımı sürme cesareti gösteririm. Fakat yine de başkalarının trafik kurallarına uyması, benim için koşulsuz ve kesin bir itaat yükümü tesis etmez. Bu argüman, hukuki bir sınırlamaya bağlanmanın hiç kimseye yarar getirmeyeceği durumda uygulanmayacaktır. Sahranın ortasında, ıssız bir çöl yolunda yalnız başınıza araç kullandığımız hayali bir durum düşünün. Kavşakta kırmızı ışıkla karşılaşıyorsunuz. Bütün

¹² JW.Harris. **Legal Philosophies**. Second Edition, London. Butterworths, 1997. s. 229.

¹³ Tebbit. **Philosophy of Law: An Introduction**,s.77-95; Rentto. "Obligation to Obey", s. 195; Joseph Raz. **Morality of Freedom**. Oxford. Clarendon Press. 1988, s. 89. 92.

yönlere sınırsız bir görüşe sahipsiniz ve yolların her birinde en azından bir millik uzaklığa kadar hiçbir trafik hareketinin olmadığını görebiliyorsunuz. Normalde kırmızı ışıkta durmamızın gerekmesi şimdi de durma yükümü getirir mi? Elbette hayır. Hatta diğer insanların düzenli olarak hız limitini düzenleyen yasaya itaat ettiğini bilmeme rağmen hız sınırını böyle bir yolda aşmam da haksızlık oluşturmaya-caktır¹⁴.

Raz, kişinin toplumuna bağlılığının bizatihi bir ahlaki değer olduğu görüşü ile genel anlamda hukuka itaat yükümlülüğünü yadsıyışını şu şekilde uzlaştırmaya çalışır: Toplumla bağlılığı ifade etmenin bir yolu, hukuka saygılı bir tutum almak olabilir. Bu tutum, hukukun ahlaki değeri hakkındaki bilgiyi, kuvvetli nedenlerin yokluğu halinde hukuku değiştirme konusunda ihtiyatlı olmayı, onu ihlal edenlere tavır almayı vb. içine alır. Mamafih Raz, argümanının sürdürür ve hukuka saygılı bir tutuma sahip olmak için ahlaki bir zorlamanın bulunmadığını iddia eder. Bir kimsenin toplumuna sadakati başka yollarla da ifade edilebilir ve bu da bazen yasaya muhalefet etmek olarak da görünebilir¹⁵.

Bazı düşünürler otoriteye uyanın doğrulamasını, otoriteyi temsil edenlerin bilgi konusundaki hakimiyet alanlarının genişliğine bağlamaktadır¹⁶. Bu bakımdan ebeveynin çocukları üzerindeki otoritesi, onların çocukları için neyin en iyi olduğunu daha iyi bilecekleri varsayımı ile doğrulanabilir. Yine de bunun diğer durumlar-da özellikle politik otorite için kabul edilemez olduğu da ileri sürülmektedir. Bazen bir problemi kendim çözmek üzere zaman, para ve akli eforumu harcayabilir veya bunun yerine bilgili bir arkadaşa giderek onun tavsiyelerine uyabilirim. Hukuk da bilgili bir arkadaş gibidir. Yine de bu gibi durumlarda hukukun bireyler üzerindeki otoritesinin alanı bir kişiden diğerine değişir. Örneğin, dünyanın yaşayan en büyük farmakoloji uzmanı olan bir kimse, bazı ilaçlar için hükümetin yaptığı farmakolojik güvenlik düzenlemelerinin gereğinden sıkı ve kısıtlayıcı olduğunu bilmektedir. Bu uzman kişinin salt hukuksal düzenleme dolayısıyla ortaya çıkan durumu kabullenmeye razı olması o kadar da kolay değildir¹⁷.

Raz, sosyal işbirliği ve koordinasyonun ahlaken arzu edilirligi ve hukukun bunu güvenceye aldığı hususunda John Finnis ile uyuşmaktadır. Bir kimsenin belli bir şekilde davranmak için sahip olduğu neden, bu davranış biçiminin sosyal işbirliği şemasına katkıda bulunacak olmasıdır. Raz'a göre insanlar ahlaken arzu edilir bir

¹⁴ JW.Harris, *Legal Philosophies*, s. 229; Rento, "Obligation to Obey", s. 93-205.

¹⁵ Raz, *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*, s. 247-249 ; S Aiyar, "The Problem of Law's Authority: John Finnis and Joseph Raz on Legal Obligation", *Law and Philosophy: An International Journal for Jurisprudence and Legal Philosophy*, Vol:19, Issue:4, Netherlands, Kluwer Academic Publisher, 2000, s. 483-484.

¹⁶ Anarşizm, bireysel yargıları yani kişinin kendini yönetmesi anlamında otonomiye temel bir değer olarak ele almakla birlikte bazı insanların hükümlerinin, diğerlerinden daha isabetli olabileceğini de yadsımaz. Önde gelen anarşist kuramcılardan Godwin bile insanların bilgi, entellektüellik, yetenek, zeka açısından eşit olmadığını kabul etmektedir. Bkz. Roberson, "The State as Rational Authority: An Anarchist Justification of Government", s. 617-630.

¹⁷ Raz, *Ethics in Public Domain: Essays in the Morality of Law and Politics*, s. 348; Aiyar, "The Problem of Law's Authority: John Finnis and Joseph Raz on Legal Obligation", s. 473.

koordinasyon şeması meydana getirdiğinde, hukuka itaat yükümü altına girerler. Örneğin, kirletilmiş bir nehri temizlemenin en iyi yolu, insanların çöplerini nehre atmalarını yasaklayan bir yasa çıkarmak olduğunda böylece hukuk, nehrin kirletilmesine karşı bir uzlaşma meydana getirmek suretiyle arzu edilen bir amaca hizmet edecek ve bu sebeple bağlayıcılıkla yükümlü kılabilir. Yani eğer yeterince çok sayıda insan nehri kirletmekten kaçınırsa nehir temizlenecektir ve bu bağlamda her bir kişinin nehri temiz tutmaya katkıda bulunmak için ahlaki bir sebebi olacaktır. Mamafih, on yıl boyunca söz konusu yasa unutulur ve insanlar çöplerini nehre atmayı sürdürürlerse, bir kişinin yasa yüzünden nehre çöp atmaması, hukuki yaptırımından kaçınma dışında hiçbir amaca hizmet etmeyecektir ve bu yüzden söz konusu yasaya hiç kimse ahlaki sebeple itaat etmek yükümlülüğünde değildir. Diğer taraftan, eğer yasa köklerini salar, yerleşir ve insanların çöplerini nehre atmamaları konusunda bir uzlaşma (konvansiyon) ortaya çıkarsa, Raz'a göre yasağa uyma yükümü yasadan değil bu pratikten doğacaktır. Dahası aynı yükümlülük eğer uzlaşma propaganda, kampanya veya hukuk dışında diğer bazı araçlarla yerleştirilmişse var olacaktır. O halde sosyal işbirliği şeması ve hukuk arasındaki ilişki konusunda iki tür yaklaşımdan bahsedilebilir. İlk yaklaşım hukukun, sosyal işbirliği şemalarını düzenlemede araçsal bir rol üstlenmesidir. Raz'ın benimsediği ikinci yaklaşım gereği, bu gibi olayları etkileyen ahlaki nedenler hukukun sosyal işbirliğinin tesisinde araç oluşundan değil, işbirliği konusundaki sosyal pratiğin olgusal varlığından elde edilir¹⁸.

O halde Raz, itaat etmeyi veya etmemeyi, hukukun kendisinin tayin ettiği otoritesinin ötesinde bir nedene bağlamaktadır. O'na göre yukarıda irdelenen itaat nedenlerinin her biri değişik durumlar bağlamında yerinde ve uygundur ayrıca bu yüküm asla evrensel olarak ortadan kaldırılamaz. Fakat bunun uzantısında evrensel, mutlak ve çürütülemez bir hukuki itaat yükümü de bulunmamaktadır¹⁹.

III. Raz'ın üç aşamalı otorite tezi

Kimin otorite olduğu bilgisine peşinen ve önceden sahip bulunmadığımızı söyleyen Raz'a göre otorite olmak, aşağıda açıklanacak bazı testlerden başarı ile geçmeye bağlıdır. Onun otorite şeması yalnız kamusal (politik) otoriteyi değil kamusal olmayan otoriteyi de kapsayacak genişliktedir. Raz'ın teorisine göre kurumsal resmi bir görevi olmayan her hangi bir insanın bir diğeri üzerinde otorite kurması da mümkündür²⁰. Genel olarak (kamusal) otorite, meşru (legitimite) ve de facto olmak üzere ikiye ayrılır. Otorite kavramının tam bir analizi, fiili yani de facto otoriteyi de kapsamı içine almalıdır. De facto da olsa otorite, etkin bir şekilde güç kullanımının yanı sıra ve hatta onun ötesinde meşru bir otoriteye sahip olduğunu iddia etmeli veya başkaları tarafından meşru bir otorite sahibi olduğu düşünülmelidir. Meşru varsayı-

¹⁸ Raz, *Ethics in Public Domain: Essays in the Morality of Law and Politics*, s.350-352 : Rentto, "Obligation to Obey", s. 198.

¹⁹ Rentto, "Obligation to Obey", s. 202.

²⁰ Jeremy Waldron, "Authority for Officials", *Rights, Culture, and the Law: Themes from the Legal and Political Philosophy of Joseph Raz*, Edited: Lukas H. Meyer, Stanley L. Paulson, Oxford University Press, 2003, s. 64-65.

lan tüm otoriteler, hukuki otorite de dahil özneleri üzerinde bağlayıcılık savı taşır. Kötü bir hukuki rejimin bile kendini haklılaştırmak için başvurduğu “ahlaki otoritesinin bulunduğu” iddiası, süjelerinin çoğu tarafından kabul edilmekle birlikte meşru otoriteye ya hiç ya da kendisinin iddia ettiği ölçüde sahip bulunmayabilir. Raz, meşru (ahlaki) otorite olduğunu iddia etmekle, halihazırda bizzat meşru otorite olmayı birbirinden ayrı tutmaktadır.

Hukuki otorite ya teorik veya pratik otoritedir. Bir kişinin veya kurumun direktifleri, öznelerinin eylem sebeplerini oluşturuyorsa bu pratik otorite tanımına girer. Buna karşın teorik otorite ise bir inanç (inanma) sebebidir. Eylem ve inanç nedenleri arasındaki ayırım pratik ve teorik otoriteyi birbirinden ayırmaya yeterlidir fakat otoritenin bağlayıcılığını belirlemeye yeterli değildir²¹.

Raz'ın otorite teorisi üç tezden meydana gelmektedir. Ve bunların her biri bir direktifin otoriter karakter kazanmasının üç değişik görünümüdür. Direktif terimi geniş anlamda normları, önermeleri, kuralları, prensipleri, doktrinleri ve benzerlerini kapsayacak anlamda kullanılır. Bu anlamda hukuk, bir direktifler sistemidir. Ve hukuk ancak ve ancak direktifleri bağlayıcı olduğunda otoriterdir. İlk önce, bir direktif, bir kimsenin, “süjelerinin nasıl davranması gerektiği hakkında kendi görüş ve düşüncelerini” ortaya koyuyorsa otoriter bağlayıcılık taşır. İkincisi, otorite olduğunu iddia eden, düzenlemeyi amaçladığı konuda başkalarının gerekçelerine veya fikirlerine itibar etmeksizin direktifi belirleyebilmelidir. Bunlar otorite kapasitesinin iki özelliğidir²².

Raz, kendi otorite kavramını açıklamak üzere üç aşamalı bir tez sunmaktadır.

1. Bağımlılık Tezi (Dependence Thesis): Tüm otoriteye sahip direktifler, bu direktifin muhataplarına uygulanan sebepler üzerine dayandırılmalıdır ve bu nedenler, direktifin kapsamına aldığı öznenin eylemi ile uyumludur. Bunlara “bağlı nedenler” diyebiliriz²³.

Raz'a göre otoriteye sahip kararlar öznelerin yükümlülüklerine etki eder. Bununla birlikte bağımlılık tezinin savı; devlet otoritesinin, eylem için mutlaka yeni tür nedenler yaratmak zorunluluğu getirmeyeceğidir. Otorite, insanlara tamamen bağımsız nedenler yükleme durumunda değildir. Onun direktifi, süjeleri bağlayıcı olan, bağımlı nedenleri yansıtmalıdır. Örneğin otoritenin yaptığı yasa trafiğinin yolun hangi tarafından işleyeceğini belirlemek suretiyle insanların görevlerinde bir değişiklik yaratır. Ancak bu düzenleme var olan pratiklere denk düştüğünde daha sağlam bir otoriteye sahip bulunacaktır. Güvenli taşıt sürme görevi öncelikli bir ödev olarak varlığını devam ettirir ve bu görev, devletin yaptığı düzenlemeye göre önceliklidir. Başka bir varsayımsal örnek düşünelim. Parlamento, ailelere çocuklarını yetiştirme

²¹ Raz, *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*, s.8-9; Raz, *Ethics in Public Domain: Essays in the Morality of Law and Politics*, s.211-212; Sururi Aktaş, “Hart ve Dworkin’e Karşı Otorite Olarak Hukuk”, *AÜEHFD*. C.VIII,S.3-4, 2004, s. 2; Raz, *Morality of Freedom*,s.28-29,46; Kramer, “Requirements, Reasons, and Raz: Legal Positivism and Legal Duties”, s. 390-391.

²² Andrei Marmor, *Interpretation and Legal Theory*. Oxford, Oxford University Press, 1996, s.114; Raz, *Ethics in Public Domain: Essays in the Morality of Law and Politics*. s.215-221.

²³ Aktaş, “Hart ve Dworkin’e Karşı Otorite Olarak Hukuk”,s.3.

görevi yükleyen bir yasayı çıkarmadan önce ve bu yasadan bağımsız olarak da ailelerin böyle bir görevi vardır²⁴. Yine de bağımlılık tezi, otoritenin her zaman bağlı nedenler üzere eyleyeceğini iddia etmez ancak otoritenin böyle davranması gerektiğini ileri sürer. Realite bu idealin uzağına düşebilir kaldı ki bu durumu meşru kabul edilmeyen de facto otorite bakımından da görebiliriz. Otoritenin icraatları ideal ile karşılaştırılarak değerlendirilebilir. Böylece bir sonraki aşamada göreceğimiz gibi otoritenin direktifleri insanların kendi değer hükümlerinin yerini alacaktır. Ayrıca tez, otoritenin belirlenimlerinin, doğru nedenleri saptayıp yansıtmadıkça, öznelere bağlamayacağı anlamına da gelmemektedir. Belirlemeleri yanlış bile olsa bağlayıcı kılmadıktan sonra otorite olmanın hükmü yoktur. Tez, bize otoritenin, öznelere çıkarlarını gözeterek davranması gerektiğini de söylemez. Bir subayın komutası altındaki askerlere ülkelerini savunmak emri vermesi örneğinde olduğu gibi bu nedenler, öznenin çıkarlarını kuşatmak zorunda değildir²⁵.

2. Normal Doğrulama Tezi (Normal Justification Thesis): Bir kimsenin başka bir şahıs üzerinde otoriteye sahip olduğunu gösteren şey, öznenin kendisine doğrudan uygulanan nedenleri (gerekçeleri) izlemek yerine otoritenin direktiflerini bağlayıcı kabul ederek onlara uymaya çalışmasıdır. Böyle davranmak, kendisine uygulanan doğru nedenlerle de örtüşmesini sağlayacaktır. Yani hukuka uymaya iten kendi gerekçeleri ile yasanın içeriğinin buluşması söz konusudur. Ayrıca bir kimse bir otoritenin gerçek öznesiyse, nedenleri kendi yargılarına göre değerlendirmek haktan da vazgeçmiştir. Otoritenin direktifleri, muhatabı, ne yapacağına karar verirken kendi bakış açısını ölçüp-biçip, değerlendirmekten alıkoymaz. Çünkü otoritenin direktifinin üstünlüğüne izin verildiğinde, otoritenin uyguladığı sebeplerle buluşma ve yapmanız gereken şeyi yerine getirmeniz daha yüksek olasılık dahilindedir. Durumu örneklendirecek olursak, bir sürücünün yol açtığı hava kirliliği miktarı veya trafik kazalarına karışma olasılığı, ne kadar hız yaptığına bağlıdır. Varsayalım malların süratle nakliyesinin önemi ve kendi hayatını kazanmak hem de ailesinin geçimini sağlamak için para kazanmadaki çıkarı, onu hızlı araba sürmeye zorlayabilir. Normal doğrulama tezinin göre kişi kendi düşüncelerini (bakış açılarını) ölçüp-tartmak yerine hız limitlerine uymakla yükümlüdür. Daha önce de belirttiğimiz gibi her şeyden önce otoritenin uyguladığı sebeplerin bireylerin çıkarlarını karşılama zorunluluğu yoktur²⁶. İtaat düşüncesi, onun rasyonel bir otoriteye sahip olduğu beklentisine dayanmalıdır. Çünkü otorite, ne yapacağını benden daha iyi bilebilecek bir pozisyondadır²⁷.

Raz'a göre A kişisi veya kurumunun, M gibi pratik bir meselede bir otorite olduğunu kabullenmek noktasında, bize uygulanan M ile bağlantılı sebepler bakımın-

²⁴ Roberson, "The State as Rational Authority: An Anarchist Justification of Government", s. 617-630; Raz, **Morality of Freedom**, s.43.

²⁵ Joseph Raz, "Authority and Justification", **Authority**, Edited by: Joseph Raz, Oxford, Basil Blackwell Ltd, 1990, s. 125-126 ; S.Lukes, "Perspectives on Authority", **Authority**, Edited by: Joseph Raz, Oxford, Basil Blackwell Ltd, 1990, s. 211; Raz, **Morality of Freedom**, s. 46-48.

²⁶ Marmor, **Interpretation and Legal Theory**, s.116; Lukes, "Perspectives on Authority", s. 211; Durning, "Joseph Raz and the Instrumental Justification of a Duty to Obey the Law", s.599-600.

²⁷ Roberson, "The State as Rational Authority: An Anarchist Justification of Government", s. 617-630.

dan ne yapılacağına kendimiz karar vermek yerine, A'nın direktiflerine uymakla daha iyisini yapmış oluruz. Bir şeyi hukuk olarak benimseyip onu izlemek, hukukun ifade ettiği konuda ne yapılacağını kendimiz bulmaya çalışmanın alternatifi şeklinde de anlaşılabilir. Bu yüzden bir şeyi hukuk olarak kabul etmenin kriteri, hukukun ifade etmeyi amaçladığı meselenin moral değeriyle yani içeriği ile bağlantılı değildir²⁸.

3. Üstünlük Tezi (Pre-emption Thesis): Bir otoritenin, bir eylemin yapılmasını istemesi; nasıl davranılacağı, ne yapılacağı değerlendirilirken başka herhangi bir nedene ilave edilemeyecek bir eylem nedenidir ve öteki nedenlerin yerine geçmelidir²⁹.

Yanımızdaki kişiyi karşılaştığımız bir başka arkadaşımıza tanıştırmak kuraldır ve sosyal ilişkileri kolaylaştırıcı niteliğiyle, herkesin buna uygun davranacağı bir eylem sebebi yaratır. Yine de bu durumda insanları tanıştırmak için iki bağımsız nedenimizin olduğundan söz edemeyiz. Sosyal ilişkileri kolaylaştırma gerekçesi, ilave bir neden olarak "tanıştırmak" kuralına eklenemez. İkisinden birisini hesaba katarız ama ikisini birden değil. Otoriter direktifler de genellikle kurallardan ibaret olup aynı şey onlar için de geçerlidir³⁰.

Üçüncü tez, aynı zamanda bir direktifin otoriteye haiz olduğunu kabul etmenin kişi için ne anlama geldiğini belirtir. Bir şeyin otoriteye sahip olduğunu kabul etmek demek, otoritenin akli bir sebeple o eylemin yapılmasını talep edeceği gerçeğini kabul etmek demektir. Dahası bu neden, o eylemi yapmak veya yapmamaya yönelik diğer nedenlerin yerini alır. Üstünlük tezi gereği otoriter bir karara teslim olmak, otoritenin verdiği kararın bağlı bulunduğu nedenlerden bazılarını dikkate almaya devam etmekten uzaklaştırır. Bu konuda otoritenin uslamamasının üstün olmadığı ancak kendi akıl yürütmeme değerlendirmede ilave bir unsur olduğunu ileri sürebilmem Raz'a göre rasyonel bir seçenek değildir. Devletin emirleri, bireyin bağımsız nedenlerini dışlamalı, ondan üstün olmalıdır.

Trafik güvenliği ve hem de akıcılığı açısından uygun hız limitinin saatte 65 km olduğunu varsayalım. Bu bilgi bireyler için bu hızla araç kullanma yükümünü henüz doğurmaz. Eğer aynı hızla araba kullanma pratiği yaygınsa bu yolda potansiyel bir görev vardır. Devlet bağımlılık tezine uygun davranırsa, emir ve talimatları hali hazırda var olan bu pratiğe dayanacak ve onunla uygun düşecektir. Ama devletin eylemi hız sınırını 55 km olarak belirlerse ben de dahil öznelinin davranışlarını değiştirir. Devlet otoritesi 55 km hızla araba sürmek konusunda insanların görevi olduğuna inanmıştır ve devletin pozisyonu bu hususta özel bir avantaj yaratır³¹. Bu şekilde bağımlılık tezi, öznelinin ne yapması gerektiğini belirlerken, bağlı (mevcut) sebeplerden ayrılıp yeni nedenler yaratarak fark oluşturabilir. Otorite koordi-

²⁸ Jeremy Waldron, *Law and Disagreement*, Oxford. Clarendon Press, 1999, s.95-96.

²⁹ Marmor, *Interpretation and Legal Theory*, s.116; Durning, "Joseph Raz and the Instrumental Justification of Duty to Obey the Law", s. 599.

³⁰ Raz, "Authority and Justification." s. 133-134.

³¹ Aiyar, "The Problem of Law's Authority", s.472; Roberson, "The State as Rational Authority: An Anarchist Justification of Government", s. 617-630.

nasyon problemlerini çözerken iki ya da daha çok ama aynı zamanda hepsi de kabul edilebilir sebeplerden birini diğerlerine tercih etmek zorunda kalabilir. Yahut öznelere için daha önce sahip bulunmadıkları sebepler gösterebilir. Böyle davranmakla toplumda yeni bir uzlaşımın biçimlendirilmesi umulmaktadır. Otorite, genel bir uzlaşımın oluşumuna yönelik hareket etmektedir³².

Raz, otoritenin bir modellemesini teşkil etmek üzere "hakem" kararlarını ele alır. Hakem uyuşmazlığı çözmek zorunda olduğundan onun kararı, uyuşmazlığın tarafları için bir eylem "sebebe"i olarak anlaşılabilir. Hakemin kararı dava esnasında uygulanan diğer gerekçelerle bağlantılıdır, onları özetler, belirli bir denge içinde sunmayı ve sonuçlarını yansıtmayı amaçlar. Otorite kapasitesinin ikinci özelliği gereği hakemin kararı, dava süresince dayandığı diğer gerekçelerin yerini almayı amaçlar. Bu amaca bağlı olarak, uyuşmazlık içindeki tarafların, direktifi bu sebeplerden bağımsız olarak tanımlamaları mümkündür. Çünkü taraflar, bu nedenleri değerlendirme görevini hakeme tevdi etmişlerdir³³. Otoritenin bağlayıcılığının sınırlanması ise şu temelden kaynaklanır:

"Hakemin sözü, ne olursa olsun uyulması gereken mutlak bir neden değildir. Bazı durumlarda ona meydan okunabilir ve reddedilebilir. Örneğin, eğer hakem rüşvet almışsa veya duruşma esnasında sarhoşsa ya da büyük öneme sahip yeni bir delil umulmadık biçimde ortaya çıkarsa, taraflar kararı göz ardı edebilir". Çünkü bu durumlarda otoritenin direktifleri, nedenlerin dengelenmiş olduğunu bize yansıtmayacaktır. Ancak yasanın (ahlaki) içeriği, sorgulanan yasanın hukuki meşruiyetinin sebebi değildir. Meseleye konu teşkil eden yasanın hukuki meşruluğu, dengelenmiş nedenleri yansıtır yansıtmadığına bağlıdır³⁴.

Bu durumda teoride, bazı durumlarda kurallardan ayrılmam kabul edilebilir gözükmektedir. Örneğin bir hastayı hastaneye acil olarak yetiştirmem söz konusu ise hız limitini aşır aşmayacağım ya da kırmızı ışıkta durup durmayacağım konusundaki kararları kendim vermem uygun bulunabilir. Rasyonel olan devlet otoritesi bu tür hallerde kendisinin yanılma payını kabul edebilmelidir³⁵.

IV. Raz'ın Otorite Görüşünün Yargı ve Özellikle Yorum Pratiklerine Yansıması

Bu konuya başlarken öncelikle Raz'ın düzenlenmiş ve düzenlenmemiş hukuk alanları arasında yaptığı ayırımı dikkat çekebiliriz. Karar verilmesi gereken meselede, hukuken bağlayıcı kaynaklar bir çözüm sağlıyorsa hukuksal düzenleme yapılmış demektir. Bu tür davalarda yargıç, hukuku uygular³⁶, kaynak temelli olduğu için de

³² Raz, *Morality of Freedom*, s. 50-52.

³³ Marmor, *Interpretation and Legal Theory*, s.115; Raz, "Authority and Justification", s.121-122; Raz, *Morality of Freedom*, s.41-42.

³⁴ Thomas May, "On Raz and the Obligation to Obey the Law", *Law and Philosophy*, Volume 16, Issue:1, 1997, Kluwer Academic Publisher, s.26; Raz, *Morality of Freedom*, s.42.

³⁵ Roberson, "The State as Rational Authority: An Anarchist Justification of Government", s.617-630.

³⁶ Hukukun geçerliliği ve etkinliği arasındaki ilişki konusunda iki farklı görüş vardır. İlk olarak ele alacağımız düşünce, yasaların geçerliliği ile etkinliği arasında bir ayırım yapmamaktadır. Sosyal gelenekler, yasalastırılarak pozitif hale getirilmeler bile hukukun kaynağıdır. Bir yasa, sosyal pratiklerde kök salmıyorsa geçerli

uygulama sırasındaki hukuki akıl yürütme de teknik hukuk bilgisini ve yeteneğini kullanır. Yargıcın görevi olguları tespit etmek ve hukuku uygulamaktır. Bu durum yargıcın kendi değerlendirmesi düşüncelerini davaya karıştırmasının önüne geçecektir. Raz'a göre iki tip eylem nedeni vardır. İçeriğe bağımlı ve içerikten bağımsız nedenler. Yargıcın içerikten bağımsız eylem nedeni; yasaya yürürlük kazandırmak üzere, yasama organının emirlerini izlemekten ibarettir. Mahkemelerin birincil görevi, yasamanın içerik bağımlı değer seçimlerini yerine getirmektir³⁷. Hukukun düzenlediği mesele hakkında ne yapılacağına yargıcın kendisinin bulmaya çalışması yerine hukuka tabi olması, otoriter olma arzusundaki hukuk için önemlidir³⁸. Böylece her ikisi de pratik otorite niteliği taşıyan yargı ve yasama organı arasında temel bir fark vardır. Yargısal otoritenin rolü, davaya uygulanacak nedenleri bulup, bu nedenlere göre karar vermektir. Buna karşın yasama otoritesi öznelere için yeni nedenler yaratır. Bununla birlikte Raz, iki otorite türü arasında net bir ayrımı çok da doğru bulmamaktadır. Yargılama esnasında da, tarafların ne yapmaları gerektiğine karar verilmektedir³⁹. Eğer hukuksal sorun, hukuk kaynaklarından elde edilen standartlarla cevaplanamıyorsa, hukuki bir cevaptan yoksun demektir yani meseleye ilişkin yasal bir düzenleme yoktur. Bu gibi davalarda karar verirken mahkemeler kaçınılmaz biçimde yeni bir hukuki temel ortaya çıkarır ve hükümlerinde hukuku geliştirirler. Doğal olarak bu davalardaki kararları kısmen dahi olsa ahlaki ve diğer başka hukuk dışı mülahazalara dayanır. Mahkemelerin hukuku uyguladığı davalar, ahlaki bir

değildir. Örneğin Kelsen açısından genel bir norm, eğer bu norm tarafından düzenlenmiş insan davranışı pratikte de ona en azından bir dereceye kadar uyuyorsa geçerlidir. Norma hiçbir yerde, hiç kimse tarafından itaat edilmiyor ise bir diğer deyişle asgari etkinliğe sahip değilse ona geçerli bir hukuk normu olduğu nazarı ile bakılamaz. Böylece etkinlik, geçerliliğin bir koşuludur.

Buna muhalif ikinci görüşün iddiası; usulüne uygun olarak geçerlilik kazanan bir yasanın etkin olup olmasının, varlığını etkilemeyeceğidir. Hukuk kavramı, normların sosyal pratiklere uyup uymadığına değil, normlara göndermede bulunur. Sosyal pratikler kurumsal olmadıklarından yasalardan farklıdır. Örf ve adet hukuku dahi mahkemelerce hukuk olarak kabul edilmedikçe bu niteliği kazanmaz. Bu yüzden etkinlik, yasaların varlığı ve geçerliliğini etkilemez. Yasalar, hukuki kurumlar tarafından kanunlaştırıldıkları için yasadır. Yasama organı ve mahkemeler, bilinçli ya da bilinçsiz, yasaları yaparken gelenek ve sosyal pratiklerden etkilenirler. Hukuk da sosyal gelenekleri ve alışkanlıkları etkileyebilir hatta toplumda geçerli düşünce ve değer yargılarını değiştirebilir. Bununla birlikte, hukuk ve sosyal pratik arasında zorunlu bir mantıksal bağlantı yoktur.

Raz ise üçüncü bir çözümden yanadır ve bu çözüm iki düşüncelye uzlaştırma çabası içindedir. Raz, hukuku uygulayan organlara dikkati yönlendirip, vurgu yapmaktadır ve hukuku uygulayan organların kabulü, hukukun varlığının zorunlu koşuludur. Hukukun doğasında yer alan kurumsallık gereği bir yasa, hukuki kurumlar tarafından tanındığı takdirde sistemin bir parçası haline gelir. Mamafih burada vurgu, hukuku yaratan kurumlardan ziyade hukuku uygulayan kurumlar üzerinedir. Raz, kendi rasyonel açıklamasında hukuk tanımındaki etkinliğin önemini korumaktadır. Örneğin eğer mahkemeler bir yasayı uygulamayı sürekli reddederse, bu yasa hukuka uygun şekilde yürürlük kazanmış olsa da hukuk sistemine aidiyet kazanamaz. Bu yaklaşıma göre, hukukun varlığı, hukuku uygulayan organların pratiğine mantıksal olarak bağlıdır. Ancak Raz'a göre bir hukuk kuralı geniş ölçüde etkinlikten uzak olsa da geçerli olabilir. Kaldı ki yargı organları, hukuk yaratmaktan çok yalnızca daha önceden yasama organınca yaratılmış yasalara yürürlük verir. Mahkemeler var olan hukuka göre davayı sonuçlandırma yükümlü altında bulduklarından hukuku uygularlar. Hukuku uygulamak ve yaratmak arasında fark vardır. Raz, **The Authority of Law**, s.85.

³⁷ Dennis M. Patterson, "Dworkin on the Semantics of Legal and Political Concepts", <http://www.law.upenn.edu/academics/institutes/ilp/200405papers>, Çevrimiçi, 03.04.2005.

³⁸ Waldron, "Authority for Officials", s. 60.

³⁹ Raz, **Morality of Freedom**, s. 43-44.

argümanın ötesinde bağlayıcı ve aleni olarak ulaşılabılır standartlara ilişkindir. Buna karşın mahkemelerin hukuku geliştirme faaliyeti ahlaki ve diğer rasyonel düşüncelere itibar eder ve bu şekilde bunlar arasında bir fark vardır⁴⁰. Son tahlilde yargıçların ahlaka gönderme yaparak verdiği kararlar otorite kavramıyla çelişmemektedir zira mahkeme kararları da biçimsel ve resmi bir hukuk kaynağıdır.

Bu noktada çok kısaca Raz'ın yoruma bakış açısından bahsetmek, konuyu aydınlatıcı olacaktır. Yargıç, hukuku yorumlarken hukuku izler ve yeni bir şey icat etmez. Dil ve iletişimi anlamının, daima yorum yapmayı gerektireceği şeklindeki değerlendirmeler yanlış bir varsayım üzerine kurulmaktadır. Hukuk, diğer iletişim biçimleri gibi yalın bir şekilde kolayca anlaşılabilir ve uygulanabilir. Yorum, istisnaidir⁴¹, dili anlamının standart modeli değildir⁴².

Raz'ın analizi, hukukun belirlenmesinde niyetin rolü üzerinde durmaktadır. Yargıcın yorum esnasındaki görevi, yasama organının niyetini açığa çıkarmak, emrin anlamını bulmak ve bunu onun niyetine uygun biçimde yerine getirmektir⁴³. Bununla birlikte Raz, otoriteye sahip bir direktifin içeriğini belirlemek için otoritenin niyetini yeniden ele geçirmeye kalkışmakla sınırlandırılmış bir görüşe kendini bağlamış değildir. Tam tersi, Raz'ın analizi, direktifin nasıl okunacağı değerlendirilirken otoritenin niyetine müracaatın makul olduğu bazı koşulları aydınlatmada iş görebilir. Otoritenin niyetine başvuru, otoritenin türüne ve onun direktifine uyan kişinin gerekçelerine bağlıdır. Eğer bir kimsenin uyma nedeni, otoritenin ne yapılması gerektiği konusunu kendisinden daha iyi bildiği varsayımına dayanıyorsa, onun direktifleri açık, vazih olmadığında niyetini hesaba katmak akla yatkındır. Farz edelim hangi tür bilgisayarı satın almam gerektiği meselesinde başka bir kimsenin benim üzerimdeki otoritesini kabul ettim, onun bu konuda uzmanlığını onayladım. Onun bana satın almamı tavsiye ettiği tanıma uyan iki çeşit bilgisayar var. Beni belirli bir tür bilgisayarı satın almaya yönlendirdiğinden, onun niyetini aydınlatmaya çalışmak makul bir şeydir. Siyasi otoritenin düzenledikleri tüm konu alanlarında uzman oldukları fazlasıyla iyimser bir varsayımdır. Bir kimse için politik otoritenin direktiflerine uyma sebebi, yasa koyucunun ne yapılması gerektiğini daha iyi bildiği varsayımına dayanmayabilir. Böylece otoritenin direktifleri farklı yorumlamalara açık olduğunda yargıç davayı yasa koyucunun niyetine göre karara bağlamak zorunda değildir. Otoritenin talimatı açık olmadığında, onun içeriğini belirlemek için

⁴⁰ Raz, **The Authority of Law: Essays on Law and Morality**, s. 49

⁴¹ Dworkin'in yargıcı, zor davalarda yorum yaparken *uygunluk* ve *bütünlük* kavramlarına dikkat edecektir. Yorumda birinci aşama, yargısal kararların hukuksal geçmişle yani o toplumun hukuk pratiğinin tarihi geçmişiyle *uygunluk* oluşturmasına ilişkindir. *Bütünlük* boyutu ise yargıcın söz konusu topluluğun politik yapısı ve hukuk doktrinine en iyi uyan prensipleri bulması zorunluluğu ile ilgilidir. Prensip, topluluğun politik ahlaki ile bağlantılı bulunmakla birlikte hem hukuk hem ahlaka ilintilidir. Raz, Dworkin'in "yargıcın zor davalarda kararlarını politik ahlak içerikli prensiplere dayandırması" görüşünden çok bunu sıradan davalara (ordinary case) da yaymak eğilimine karşı çıkmaktadır. Dworkin, kaynak temelli hukuku tutarlılık ve bütünlük kavramları yolu ile belirsiz bir biçimde genişletmektedir. Aktas, "Hart ve Dworkin'e Karşı Otorite Olarak Hukuk", s. 15-19.

⁴² Marmor, **Interpretation and Legal Theory**, s.118-119.

⁴³ Dennis M. Patterson, "Dworkin on the Semantics of Legal and Political Concepts", <http://www.law.upenn.edu/academics/institutes/ilp/200405papers>, Çevrimiçi, 03.04.2005.

bağlı nedenlerin aydınlatılmasına gerek duyulabilir. Bu da aslında otoriteyi yönlendiren ahlaki olanlar da dahil tüm sosyal pratiklere dikkat çeker. Fakat her halükarda Raz'a göre yargıç hukuku nasıl olması gerektiğine yani olması gereken hukuka göndermede bulunmadan belirleyebilir ve uygulayabilir⁴⁴.

V. Otorite ile Kişisel Otonomi Arasındaki İlişkinin Politik Boyutları

Otoritenin öznesi olmanın akla uygun olmadığı, bir kimsenin daima kendisinin idrakinde olduğu nedenleri dengeleyerek eylemde bulunması gereği tartışılmaktadır. Oysa otoritenin doğası, kişinin aklına aykırı olsa bile otoriteye kendini teslim etmesini bekler. Buna karşın otonomi prensibi, ahlaki sorunlarda kişinin kendi değer yargılarına göre davranmasını gerektirir. Kişisel otonomiye bağlanmamızın temel değeri; kişilerin mümkün olabildiğince kendi yaşamlarını yine kendi karar ve seçimleriyle yaratmaları gereğindedir. Kendi kaderini kontrol eden insan vizyonuna dayanan bu düşüncede Raz'ın işaret ettiği gibi otonom birey kendi hayatının kurucusudur ve onun esenliği (well-being) kendi seçtiği amaçların ve ilişkilerin peşinden gitmesiyle oluşur⁴⁵. Kişisel otonomi Raz tarafından "kendi hayatının yönünü çizebilme, kişinin eylem ve amaçlarını belirleyen seçimler yapabilme yeteneği" olarak tanımlanmıştır. Raz'ın otonomi kavramı ilk bakışta paradoksaldır. Bir yandan kişisel özerkliğin iyi (değerli) bir yaşamın kurucu unsuru olduğunu ve hükümetin bireylere kendi seçimlerini yapma konusunda saygı göstermesi gerektiğini söyler. Bu durumda Raz'ın, seçtiği otonominin bir değer olması nedeniyle, seçilen şeyin ahlaken kötülüğü olasılığında bile otonominin saygı görmeye devam edeceğini savunduğu düşünülebilir. Oysa onun görüşü böyle olmayıp, otonominin şayet iyiye yönlendirilmiş ise anlam kazanacağıdır. Bu kavram, kötü ve değersiz seçenekleri korumak üzere bir neden ortaya koymaz. Bilerek ve isteyerek yaptığı için otonom bireyin ahlaki yanlışlığı, otonom olmaması olasılığında bile daha kötüdür⁴⁶. Raz için kişinin esenliği ve mutluluğu değerli olduğuna inandığı yaşam şekline bağlı değildir. Tam tersine yaşadığı hayat, kişinin inancından bağımsız olan nedenlerden dolayı değerlidir. Bireyler, değerli buldukları amaçları, nedenlerinin değerli olduğuna inandıkları için izler. Ama yanlış nedenlere dayanan amaçların başarılması kişinin esenliğine katkıda bulunmadığı gibi ancak değerli ve ulaşılabilir proje ve ilişkilerin gerçekleştirilmesi için harcanan bir hayat değerlidir⁴⁷. Kişisel özerkliğine sahip insan aynı zamanda kararlarını baskıcı güçlerden bağımsız olarak verme ve seçenekler silsilesine sahip olabilme yeteneğine de maliktir. O halde otonominin iyi bir yaşamın kurucu elemanı olması ile ancak iyiye yönelik ise değer taşıması aynı anda nasıl bağdaşabilir? Bu bulmacanın çözümü Raz'ın "ahlak" ve "değer plüralizmi" kavramlarının anlaşılmasında yatar. Bunun yanı sıra Raz'ın otonominin değerini

⁴⁴ Marmor, *Interpretation and Legal Theory*, s. 121-123,136.

⁴⁵ Andrei Marmor, "Authority, Equality and Democracy", www.as.huji.ac.il/Marmorauthority_equality_and_democracy.pdf, 12.01.2005.

⁴⁶ Neal Patrick, "Perfectionism with a Liberal Face? Nervous Liberal and Raz's Political Theory", *Social Theory & Practice*, Vol:20, Issue:1, Spring 94, s. 25-35.

⁴⁷ Stephen Mulhall and Adam Swift, *Liberals and Communitarians*. Great Britain, Blackwell Publishes, 1997, s. 312-314.

kabul edişi devletin eylemlerinde nötr olması demek değildir. Hükümet, bireylerin geçerli iyileri (değerler) izleyebilmesinden ve kötünden kaçınabilmesinden sorumludur⁴⁸ ve bireylerin kendi yaşamlarının yönünü seçebilecekleri ahlaken kabul edilebilir seçenekler silsilesini sağlamalıdır.

Raz'ın siyasi ahlak prensipleri, hükümetin, bireylere, yaşam seçimlerini yapmakta geniş bir özgürlük alanı bırakmasını ifade eder. Bu yüzden Raz, seçme şansının verilmesini yeterli görmeyip, seçimin uygun bir seçenekler silsilesi içinden yapılmasını istemektedir. Kişisel otonomi, bireylerin içlerinden seçimlerini yapabilecekleri, uygun ve elverişli seçenekler silsilesini barındıran sosyal, hukuki ve politik bir çevrenin, devlet tarafından güvence altına alınmasına bağlıdır. Ve bu çevre, ne tarz bir hayat yaşamak istediklerine, hayatlarında değer verdikleri şeylerin neler olacağına, değerli oldukları nazarıyla baktıkları projelerini nasıl gerçekleştireceklerine dair kararlarını vermelerine olanak tanır. Raz'ın teorisi bu nedenle hem mü-kemmeliyetçi⁴⁹ hem de hoşgörüyü dayanmaktadır ve iki boyutludur. Hoşgörü gereği hükümet, vatandaşların, kendi hayatlarının yönünü seçmek için çeşitli ve çok sayıda ahlaken doğru seçeneklere sahip olmalarını teminat altına alır. Bu güvence ya ahlaken doğru seçeneklerin geliştirilmesinde yardım ve yapılandırma biçiminde veya ahlaken doğru olmayan seçeneklere cesaretlendirmemek şeklinde gerçekleşir⁵⁰. Hükümetin temel görevi, farklı ve fakat değerli seçenekler ağını herkes için elverişli kılmak ve hayatın ahlaki kalitesini yükseltmektir. Fakat bu ayırımı yapacak olan hükümete temel bir ahlaki görüş vermeyen Raz, ahlaken doğru bir yaşamın gerektirdiklerinin tam bir açıklamasını göstermekten kaçınmaktadır. Bunun yanı sıra mü-kemmeliyetçiliğin liberal olmayan politikalara yol açmaması için değer plüralizmini tasarlamıştır. Değer plüralizmi, bir çok farklı yaşam biçiminin değerli olma testinden geçebileceğini garanti eder. Bu yüzden bizi tek ve dar görüşlü, ortodoks bir hayat şekline zorlayacak despot bir devlet korkusuna kapılmaya gerek yoktur⁵¹. Raz, modern liberal toplumlarda çeşitli ahlaken doğru ve farklı yaşam biçimlerinin mümkün olduğuna, pek çok hayat biçiminin ve değerlerin birbiriyle çatışmayı içinde barındırdığına ve bu yüzden de uyumsuz⁵² olduğuna inanır. Hükümetler ahlaki olmayan seçeneklerin, zorlayıcı olmayan araçlarla (kampanyalar vs.) ve vatandaşla-

⁴⁸ Patrick, "Perfectionism with a Liberal Face? Nervous Liberal and Raz's Political Theory", s. 25-35.

⁴⁹ Genel kalıpları içerisinde mükemmeliyetçi düşünce: bireyin, eyleminin gerçek değeri üzerinde yanıtlanabileceğini bu yüzden de bu alana devlet eli ile müdahale edilebileceği ve belirli bir "iyi" yaşam tarzının öğretilabileceğini savunur. Zeynep Özlem Üskül, **Bireyciliğe Tarihsel Bakış**, İstanbul, Büke Yayıncılık, 2003, s. 131-132.

⁵⁰ Andrei Marmor, "Authority, Equality and Democracy", www.as.huji.ac.il/Marmor/authority_equality_and_democracy.pdf, 12.01.2005; Geoffrey C. Bowden, "The Complexities of Perfectionist Theories of Toleration", (Çevrimiçi) <http://mpsa.indiana.edu/conf2003papers/1031953257.pdf>, 12.01.2005.

⁵¹ Patrick, "Perfectionism with a Liberal Face? Nervous Liberal and Raz's Political Theory", s. 25-35.

⁵² Bir çok farklı değer vardır ve bunlar yalnızca üstün bir değer farklı görünüşlerinden ibaret olarak algılanamaz yani aralarında bir altlık-üstlük ilişkisi yoktur. Uyumsuzdurlar çünkü ne tek bir kişinin hayat sürecinde tümüyle gerçekleştirilebilir ne de tek bir toplum tarafından realize edilebilir. Gerçekleştiremediğimiz değerler, gerçekleştirdiğimiz değerler kadar önemlidir ve bu hem bireyler hem de toplumlar için genel olarak doğrudur. Joseph Raz, "The Practice of Value", http://www.tannerlectures.utah.edu/lectures/Raz_02.pdf, Çevrimiçi: 12.01.2005.

doktrinleri var olmakla birlikte bunlar hukukun gerektirdiklerine istisna getirmek üzere ama yine hukuk tarafından düzenlenmiştir. Sınırlı sayıda bulunan bu kuramlarca izin verilmedikçe hukukun dışına çıkmak haklılaştırılmaz⁶⁰.

Bu bölümle ilgili son değerlendirmeyi, Raz'ın liberalizmini, komüniteryanların itiraz ettiği türden bir bireycilik anlayışına yerleştirmenin güçlüğü ile bağlayabiliriz. Ayrıca toplum bireye üstündür çünkü ahlaki bir yaşamı olanaklı kılacak amaç ve kimlikleri elde edebileceği ölçütleri bireye sağlar. Esasında Raz, bireyin ve toplumun çıkarları arasında gerilim bulunduğu düşüncesine şüpheyle yaklaşır. Üzerinde ısrar ettiği nokta, bireysel çıkarların, toplumdaki diğer insanlarınkiyle çatışmak yerine tesadüf etme eğiliminde olduğudur. Bireyler amaçlarını sosyal formlardan elde ederler. Kendi amaçlarını izlerlerken, kendi esenliklerini çoğaltırken bunun yanı sıra toplumlarına hizmet ederler ve genellikle ahlaken değerli bir hayat sürdürürler. Bu husus değerli yaşam biçimlerinin içeriğinin komünal olacağı şeklinde de okunabilir. Fakat eğer komüniteryan iddia, yalnızca tek ve güçlü bir ortak yaşam biçiminin bulunduğu ise Raz, bunu reddeder. Ama değerli yaşam biçimlerini desteklemek üzere politik eylemlerden yanadır. Örneğin aile hayatı gerçekten değerli ise devlet açısından bunu koruyup yükseltecek sosyal politikaları kullanmak doğrulanabilir⁶¹.

VI. Değerler ve Nedenler Arasındaki İlişki

Değerler ve nedenler arasındaki ilişki Raz'ın çalışmalarında önemli bir odak noktasıdır. Raz, nedenlerin (reasons) değerlere dayandığını hatta değerlerin kendisi olduğunu öne sürmektedir. Değer, belirli bir eylemin nedeni olmakla bu karşılıklı ilişki özdeşliğe dönüşmektedir. Bir şeyin niçin değerli olduğunu, nedenlerini anlamaksızın bilemediğimizi söylerken, nedenlerin epistemolojik yönden değerden önce geldiğini kabul etmektedir⁶².

Raz, tüm insan varlığının, -ahlaki vizyonu da dahil- değerli ya da iyi yaşam kavramını, sosyal kurum ve biçimlerden elde ettiğini savunur. Sosyal bağımlılık tez söyleminde, değerlerin varlığı, toplum içerisinde devam eden pratiklere bağlıdır ve şeylerin nasıl olduğunu değerlendirdiğimiz değer yargıları gerçeklikten elde edilmiştir. Bu iki yönlü düşünülebilir. Öncelikle bir değer, değer objesi (konusu) üzerinde deneyimlendiğinde ortaya çıkar. Görülmemiş bir resmin, okunmamış bir romanın güzellik değeri gerçekleşemez. Bu anlamda değerler gündeme gelmek için değer verenlere, onların değer objesiyle uygun bir biçimde bağlantı kurmalarına gereksinim duyar. Bir değer, değer konusuna uygun bir tepkide bulunmak üzere, de

⁶⁰ Raz, *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*, s.3.22.27.30-31; Raz, *Morality of Freedom*, s.76-78.

⁶¹ Mulhall and Swift, *Liberals and Communitarians*, s.329, 344-345.

⁶² Ulrike Heuer, "Raz On Values and Reasons", <http://www.phil.upenn.edu/~ulrike>. (Çevrimiçi) 31.1.2001. Joseph Raz, *Value, Respect and Attachment*, Cambridge University Press, 2001, s.164-165.

verenlerin ona bağlanmaları ve onaylamalarıyla anlaşılır⁶³. Ancak bağlanmakla gerçekleştirilebileceği için de değeri yok etmeyip onu korumamız gerekir⁶⁴.

Değer yargılarının gerçeklikle ilintisinin ikinci görünümü; değere bağlanmak ve onaylamanın, uygun değer kavramlarına (konsept) sahip olmayı beraberinde getirmesidir. Değere uygun şekilde bağlandığımızda bize kendini sunan bu kavramlar, kültürel ürünlerdir. İşte bu kültürel ürün niteliği, değer toplumsal bağıntısını göstermek yanında, iyi ve kötünün, pratiğe katılanlar tarafından böyle kabul edildikleri için mi bu özelliğe sahip olduğu sorusunu cevaplamaktadır⁶⁵. Raz, iyi ve kötünün, değerli ve değersiz oluşun, kişiden kişiye değiştiğini savunan bir görecelilikten yana değildir. Tam tersi somut durumda tecrübe ettiğimiz değer yahut iyiyi içeren eylemi, nesnel ölçütlerle yargılayabiliriz. Aynı zamanda eylem sebebi olan ve davranışı iyi veya kötü kılan özellikleri, türün mükemmellik standartları belirler. Mükemmelliğin türe dayanan standartları örneğin bir resmi güzel olarak değerlendirmenin koşuludur. Böylece iyinin bir örneğini daha genel olan bir iyi kavramı altına sokmak suretiyle anlarız. Toplum ve kültürdeki evrim ve değişimler bir yandan yeni değerler yaratırken, bu yeni olanlar daha önceden mevcut ve bilinen değer kavramlarının altında toplanmak suretiyle tanınır, bilinirler. Var olan değerler, yenilerin kabulüne olanak sağlar fakat diğer yandan yeniler de bilinen değer kavramlarında

⁶³ Raz, "The Practice of Value". http://www.tannerlectures.utah.edu/lectures/Raz_02.pdf, Çevrimiçi; 12.01.2005 ; Raz, **Value, Respect and Attachment**, s.161-163.

⁶⁴ Ulrike Heuer, "Raz On Values and Reasons", <http://www.phil.upenn.edu/~ulrike>, Çevrimiçi, 31.11.2004.

Raz, değere uygun biçimde bağlanmaya özel bir vurgu yapmakta ve onu değerine bilinçli olmadan gerçekleştirmekten, örnekler vermek suretiyle ayırtmaktadır. Müziği dikkatle dinlediğimizde, bir romanı anlayarak okuduğumuzda, arkadaşlarımızla vaktimizi, onlarla ilişkilerimize uygun şekilde geçirdiğimizde böyle davranmış oluruz. Ancak Raz'ın bu örnekleri bize uygun bağlanma kavramı için genel bir ölçüt sunmamaktadır. Anlayarak okunması gereken bir roman böyle okunmamışsa, roman hakkındaki değer yargısı farklı olacaktır. Böylece eğer bir konuya uygun olan davranışımız değişirse, onun değeri de değişir. Uygun biçimde bağlanmanın bu yorumu bizi nedenleri anlamakla değerleri anlamak arasındaki zorunlu bağlantıya yeni başlangıçtaki iddiaya geri götürür. Öyle bağlantılıdır ki, değere başka biçimde bağlanırsak olması gerektiğinden farklı bir değer ortaya çıkacaktır. Yani bir değerın konusuna uygun biçimde yönelip bağlanmadıkça, esasında değer oluşturulamayacaktır.

- ⁶⁵ Dört önemli değer sınıfı özel (sosyal) bağımlılık tezine konu olmayıp devam eden bir pratiğe bağlı değildir.
1. Saf duysal ve algısal zevkler (beğeniler): Bunlar anlık zevklerdir ve yalnızca kültürel değerlerle bütünleştiğinde, bunların yapıcı unsuru elemanları olduğunda, insan hayatının önemli bir bölümünü meydana getirir.
 2. Doğal fenomenlerin -örneğin gün doğumunun güzelliği gibi- estetik değerleri: Bunlara ulaşmak kültürel bağlantılıdır ama var oluşları böyle değildir.
 3. Aracı ve kolaylaştırıcı değerler: Diğer değerlerin gerçekleştirilmesini ve izlenmesini mümkün kılan ya da kolaylaştıran değerler. Araçsal değerler insanlara, diğer değerlere bağlanma kabiliyeti verir. Örneğin özgürlük...İnsan, hiç kimse farkına varmasa da özgür olabilir ve bu anlamda özgür olmasını olanaklı kılan bir pratiğe ihtiyacı yoktur. Özgürlük, insanların seçimlerine konu çeşitli değerlere uymalarına olanak veren bir değerdir. Ahlaki değerlerin çoğu da bu türdendir. Örneğin adalet böyledir. Ayrıca ilişkilerin elemanları bir değer unsurudur. Bu ilişkiler özel teze konu olurlar ancak adalet bir kimseye adaletsiz davranılmamasının bir koşulu olarak özel teze konu olmaz.
 4. İnsanın ve kendileri bizzat değerli olan diğer değer taşıyıcılarının değeri. devam eden pratiklere bağlı değildir.

Raz, "The Practice of Value". http://www.tannerlectures.utah.edu/lectures/Raz_02.pdf. Çevrimiçi; 12.01.2005.

değişime yol açabilir⁶⁶. Operanın bir sanat formu olarak belirlenebilir bir period içinde ortaya çıkan ve bundan önce var olmayan tarihi bir ürün olduğunu yadsımak güçtür. Onun yaratılması ve varlığının devamı sosyal pratiklerin mevcudiyeti ile olanaklı kılınmaktadır. Bu yüzden operanın mükemmelliği gibi hukukun mükemmelliği de (hukuk devletini fazileti ya da hukukun iddia ettiği meşru bir otoriteye sahip olması) aynı sosyal pratiklere bağlıdır. Opera, dostluk veya devlet kavramı; bir opera eserini, bir dostluk ilişkisini ya da bir devlet biçimini iyi olup olmadığını değerlendirmede yardımcı olan, türe özgü mükemmellik standartlarıdır⁶⁷.

Tarihsel süreç içerisinde toplumsal uygulamalarla varlık kazanan ve değer konusu hakkında hüküm vermek üzere karşılaştığımız, türe özgü mükemmellik standartları, sosyal olmasa bile tarihi bir göreceliliğe işaret etmekte midir? Yani değerlendirme yaparken kullandığım "kavram" kriterler ancak belirli bir dönemin ürünüdür. Nesnellik ve genel geçerlik kabul edilse bile bu yalnızca tarihin belli bir zaman dilimine aittir. Değerler ortaya çıktıkları gibi kaybolabilirler. Bu tür bir tarihi rölativizm Raz'ın değer şemasıyla tam uyuşmamaktadır. Onun açısından da sosyal yaratımlı tüm iyiler, zamanın belirlenebilir bir periyodunda doğmuştur ve gelecekte de tamamen unutulabilir. Fakat söz konusu değerleri daha ileri bir zaman diliminde hatırlayıp yeniden keşfedebiliriz. Bir bakıma bu onların varlığını sürekli kılar⁶⁸.

Sosyal bağımlılık tezinin, değerlerin evrensel olduğunu yadsıma zorunluluğu da yoktur. Raz, bu anlamda zaten değerlerin varlığı ile ulaşılabilirliğini ayırmakta ve yukarıdaki açıklamalar değere ulaşmanın sosyal bağlantı içinde olanaklı bulunduğuna işaret etmektedir. Yoksa değerler varlık kökeni itibarıyla metafizik kaynaklı da olabilir ama biz ona ancak toplumsal uygulamalarıyla ulaşabilir ve anlayabiliriz. Ayrıca yalnız anlaşılması değil tarihsel ürünler şeklinde bizzat toplum da değerler yaratmaktadır. Böylece değerlerin toplumsal bağıntılı oluşu, evrensel olmayacağı anlamına gelmez. Değerlerin evrenselliği ile yerelliği ve de varlığının toplumsal bağlantılı oluşu ile akılla anlaşılabilirliği birbiriyle uzlaştırılmaz çelişkiler değildir. Değerin ne olduğunu, onu neyin değerli yaptığını anlayabiliriz. Bu da değerler alanının akılla kavranabilir fenomenler olmasından ileri gelir. Eylem nedenlerimiz, eylemlerimizi anlaşılır kılar ve ancak nedenler üzerine eyliyorsak bu durumda hareketimiz bize aittir.

Nedenler, eylemi niçin yaptığımızı açıklayabilir fakat alternatifi yerine niçin onu seçtiğimizi izah etmez⁶⁹. Raz, nedenlerin bazı koşullar altında seçenekli olduğuna inanmaktadır. Eğer bir neden bir şeyi yapmamızı, başka bir neden ise aynı şeyi yapmamamızı söylüyorsa bunlardan herhangi biri seçilmeye elverişli olabilir. İki yarışan sebep karşılıklı birbirini çürütemediğinde, onlardan sadece bir tanesine uyulsa da, diğer seçenekten kaçınmak için de karşı bir gerekçe sunmaz. İki yarışan

⁶⁶ Joseph Raz. *Engaging Reason: On the Theory of Value and Action*. Oxford , Oxford University Press, 2000, s. 217, 208-209.

⁶⁷ Raz, "The Practice of Value", [http:// www. tannerlectures. utah. edu/ lectures/ Raz_ 02. pdf](http://www.tannerlectures.utah.edu/lectures/Raz_02.pdf) , Çevrimiçi: 12.01.2005.

⁶⁸ Raz, *Engaging Reason: On the Theory of Value and Action*, s.148-149.

⁶⁹ Raz, *Value, Respect and Attachment*. s.73-76.

nedenden birinin diğerini ortadan kaldıramamasının nedeni ya eşit kuvvette olmaları ya da güçlerinin karşılaştırılamamasıdır. Onun nedenlere dayanan değerler açıklaması, rasyonel karar verirken, kuvvet ve yoğunlukları ortak ölçülemeyen pek çok nedenin olabileceğini benimser. Bazı hallerde bir şeyi yapma nedeni ile yapmama nedeni aynı derecede doğru olabilir. Nedenler ortak ölçülemez olduğunda her iki yönelimi seçmek de makul olabilir. Bu da aynı zamanda değer plüralizminin neden ortaya çıktığının doğrulanmasıdır. Örneğin hükümetin eğitime mi yoksa sağlığa mı yaptığı yatırımları arttırmasının daha önemli olduğu sorusunun cevabı yoktur⁷⁰.

Fakat tüm bu söylenenler seçenekli nedenlerin, zorunlu nedenlerle çatışmaması koşuluyla geçerlidir. Zorunlu ya da çürütücü neden, bir başka nedeni doğrudan geçersiz kılan daha güçlü bir sebeptir. İşte meşru otorite tarafından yöneltilen kurallar da özel bir “neden” türüdür. Otoritenin direktifleri, öznelere açısından, başka nedenlere dayanarak eylemde bulunmamak konusunda dışlayıcı (exclusionary) bir çürütücü nedendir. Görülüyor ki, hukuk alanına gelindiğinde durum değişmektedir. Hukuki otorite tarafından yöneltilen kural, hareket nedenlerimizden birisidir. Şu farkla ki; o artık diğerleri karşısında üstündür, korunmuştur ve öteki tüm nedenleri çürütmektedir. Çağdaş toplumların çoğunda hukuk, sınırsız otorite iddiasında bulunan tek insan yapıtıdır. İçeriğinden bağımsız bir biçimde, kendisine itaat yükümü bulunduğunu ileri sürer. Fakat bundan hukukun, içeriği her ne olursa olsun bu itaati mutlak anlamda talep ettiği sonucu da çıkarılamaz⁷¹. Bunu bir örnekle açıklayacak olursak; çocuğunuzun yaralanması onu hastaneye götürmek için 120 km hızla araba kullanmanız için bir nedendir. Bu ise halihazırda mevcut 90 km hız limitine ilişkin hukuki yükümlülüğümü ortadan kaldırır. Raz’ın ifadesine göre birinci neden üstün gelmektedir. Kimi zaman ahlaka aykırı ve adil olmayan yasaların otoriter bağlayıcılığının bulunmadığını yadsımak güçtür⁷².

Tüm bu değerlendirmelerden varılabilecek sonuç, hukuku ne zaman ve nasıl otoriter kabul edeceğimiz hakkında, Raz’ın düşüncelerinde ortaya çıkan belirsizliklerdir. O, bir taraftan hukukun otoritesini korumak arzusundadır. Joseph Raz, hukukun varlık ve içeriğinin, ahlaka başvurulmadan, kaynaklarına (kanunlar, yargı kararları, örf ve adet hukuku vs.) göre belirleneceğini savunan hukuksal pozitivistlerdendir. Bu çerçeve içinde kalan pozitivism anlayışı, hukukilik kriterinin, ahlakilik kriterini içermeyeceği düşüncesindedir. Hukuki pozitivism, geçerlilik fonksiyonunu “tanıma kuralı”nda toplamaktadır. Kaynağa dayanan tanıma kuralı sayesinde bir norm, hukuk normu olarak geçerli kılınabilir. Örneğin, “parlamentonun çıkardığı

⁷⁰ Heuer, “Raz On Values and Reasons”, <http://www.phil.upenn.edu/~ulrike>. Çevrimiçi, 31.11.2004; Raz, **Engaging Reason: On the Theory of Value and Action**, s. 96-98; Rüdiger Bittner, “Stronger Reasons”, **Rights, Culture, and the Law: Themes from the Legal and Political Philosophy of Joseph Raz**, Edited: Lukas H. Meyer, Stanley L. Paulson, Oxford, Oxford University Press, 2003, s.18-19; Joseph Raz, “Incorporation by Law”, **Legal Theory**, Nr.10, Yıl:2004, s.4-5.

⁷¹ Raz, **Engaging Reason: On the Theory of Value and Action**, s. 96-98; Raz, **Morality of Freedom**, s.76-78.

⁷² Bittner, “Stronger Reasons”, **Rights, Culture, and the Law: Themes from the Legal and Political Philosophy of Joseph Raz**, s.23; Raz, **Morality of Freedom**, s.76-78.

şey yasadır” biçimindeki bir tanıma kuralında, hukuk ve onun geçerliliği içerikten bağımsızdır. Bu durumda normun geçerliliğini, onun değerine bağlı tutmak mümkün değildir⁷³. Raz’ın otorite tezinde kullandığı kavramlarla konuşacak olursak, otoritenin kullandığı haklı nedenler, özellikle ahlaki olanlar dahil, bağımlı nedenleri⁷⁴ dışlama iddiasındadır. Oysa esnek (yumuşak) pozitivizmde, tanıma kuralı, hukuki geçerlilik kriteri olarak bağımlı nedenlere yer verir. Raz, bu tür bir pozitivizm⁷⁵ karşı mücadele etmektedir⁷⁶. Ahlaki prensipler, “katılım(incorporation)” yoluyla ülke hukukunun parçası haline getirilemez. Oysa kimsenin, bir başkasına görev yüklemesi konusunda iradesini ortaya koyarak bu amacını gerçekleştiremeyeceğini söyleyen yine Raz’ın kendisidir. Eğer hükümet ve onun otoritesi, diğerlerinin hayatına etki edecek şekilde karışabiliyorsa bunun sebebi böyle davranma hakkını veren geçerli prensiplerin varlığıdır. Hükümetin insan yapımı yasalarına meşruiyet sağlayan, ahlaki içerikli bu ilkelerdir. Ancak ahlaki ilkelerle doğrulanmış hukuki görevler, öznelere bağlayıcı kılar. Nedenlere bir de otorite tarafından baktığımızda, onun dile getirdiği hukuki ifadelerde beliren eylem sebepleri aynı zamanda ahlaki nedenleri yansıtmaktadır. Bir diğer deyişle bu tip ifadeler açık ya da örtülü, insanların davranışlarını yönetecek ahlaki nedenler öne sürer⁷⁷. O halde ahlaka dayandırılarak genel bir itaatın temellendirilemeyeceğini söyleyen Raz çalışmakta midir? Kanımca, burada söylemeye çalışılan, makalenin başında analiz ettiğimiz tüm unsurlar dikkate alınsa da genel ve mutlak bir hukuka itaat görevinin bulunmadığıdır. Yoksa ahlaki nedenler dışlanmamaktadır. Tam tersi her şey bir arada değerlendirildiğinde, Raz’ın sisteminin niçin otoriteye uyarız sorusuna verdiği cevap, otoritenin doğruyu ve iyiyi (değerli olan anlamında) daha iyi bildiği ve sosyal işbirliğini sağladığı varsayımına gelip dayanmaktadır. Doğru nedenlere kılavuzluk etmesi beklendiği için otoriteye güvenilmektedir. Onu meşrulaştıran, öznelere verdiği hizmettir

⁷³ Gülriş Uygur, “Hukuki Pozitivizmin Değişen Yüzü mü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 52, Sayı:3, s. 154-155,168.

⁷⁴ Diğer taraftan nehir örneğini hatırlayacak olursak; nehrin kirletilmesine karşı bir konvansiyon meydana getirmek suretiyle hukuk, sosyal işbirliği amacına hizmet edip, yükümlü kılacaktır. İnsanlar çöp atmaya devam ederse bağlayıcılık doğmayacaktır. Aşında çöp atmamak konusunda uzlaşma sağlansa bile itaat yükümü yasadandır değil bu sosyal pratikten kaynaklanmaktadır.

⁷⁵ Günümüzde hukuki pozitivizm akımı içindeki görüş ayrılıkları kendini hissettirmektedir. Bu farklılaşmanın sert pozitivist kanadında yer alan Raz, esnek pozitivistlerden ayrı düşmektedir. Raz gibi, hukuki pozitivizmin ilk biçiminin taraftarları hukukun, ahlaka göre belirlenemeyeceği iddiasını taşırlar. Buna karşın esnek hukuki pozitivistler, hukuki geçerlilik kriterine ilişkin herhangi bir sınırlamaya karşı çıkarak hukukun, kısmen dahi olsa ahlakiliğe göre belirlenmesini olanaklı bulmaktadırlar. Burada esnek hukuki pozitivistler açısından ortaya çıkan problem, tartışmalı bir doğası bulunan ahlakiliğin, hukukun varlığını ve geçerliliğinin belirlenmesinde konvansiyona (uzlaşmaya) varılmasını önleyecek anlaşmazlıklara götürecektir. Gerçi bu problem, hukuki pozitivizmin temel amacı, hukuki kesinlik ve belirliliği sağlamaktan ibaret görülmediğinde anlam taşır. Ancak esnek pozitivistler, hukuk alanında en azından belli bir dereceye kadar kesinliğin bulunmayabileceğini kabul etmektedir. Pozitivizmin içindeki bu tartışmaların daha ayrıntısına girmekle beraber, geleneksel pozitivizmin görünümünün değişikliğe uğradığı, doğal hukuka yakınlaştığı iddiasını, tartışmalı olmakla birlikte öne sürmek kanımca yanlış olmayacaktır. Uygur, “Hukuki Pozitivizmin Değişen Yüzü mü”, s. 169-170.

⁷⁶ Leiter, “The Naturalistic Turn in Legal Philosophy”, s.4-5.

⁷⁷ Raz, “Incorporation by Law”, s.6; Kramer, “Requirements, Reasons, and Raz: Legal Positivism and Legal Duties”, s.380-381, 404-406.

bir diğer deyişle süjelerinin ne yapması gerekiyorsa, onu yapmalarına hizmet etmektedir. Tüm bunların üstünde diğer bir ön kabul ise, makalenin başında da belirtildiği gibi Raz tüm hukuk sistemleri için geçerli olabilecek genel bir hukuki otorite teorisi yerine liberal-demokratik bir hukuk düzenini model almakta, bu sisteme ait hukuki görevlerin ahlaki statüsü adına konuşmaktadır. Vatandaşların doğrudan ya da dolaylı şekilde yasaların yapılmasına katıldığı liberal-demokratik bir hukuk rejimi tarafından empoze edilen görevlerin ahlaki bağlayıcılığının bulunduğu düşüncesindedir. Oysa liberal-demokratik sistemler, tüm hukuk sistemlerini temsil etmez ve bu yüzden hukukun varlığı ve fonksiyonu için asli ve zaruri olduğu düşünülmez⁷⁸. İşte neredeyse tüm sistemini ahlaki meşruiyet zeminine oturtan Raz, bunun hukuki pozitivizmle üstelik en sert haliyle nasıl bağdaştırılabilmektedir? Kendi açıklamasına göre bu çelişki, ahlaken meşru olanın, ahlaki dışarıda bırakması ile çözülecektir. Hukuk, yaşantımızda değişiklik yapmayı arzu ettiğinden, bu hedefe ulaşması aynı zamanda ahlaki dışlamasına bağlıdır. Paradoksal bir sonuçla yüzleşmek kaçınılmaz hale gelmektedir. Birincisi, hukuk, ahlaken doğrulanabiliyorsa bağlayıcıdır. Bu mutlaka böyle olduğunu göstermese de en azından böyle bir iddia sunar. Buna bağlı ikinci sonuç, hukukun ahlaken meşruiyeti taşıması ile beraber, ahlaki dışarıda tutmasında bir sakınca yoktur. Tarafların aralarında yaptıkları sözleşmeler hukuken bağlayıcıdır, kişinin hak ve görevlerinde değişim yapar. Keza aynı şekilde çatışma kurallarına göre, yabancı hukuka atf yapıldığında kişilerin hak ve görevleri uluslararası hukuka göre belirlenebilir. Ama ne uluslararası hukuk ne de sözleşme, ülke hukukunun parçası haline getirilip, onunla bütünleştirilmiş olmaz. Benzer şeyler ahlak kuralları için de söylenebilir. Ahlaki standartlar da hukuk açısından bağlayıcı olabilir ama (tanıma kuralı ile) onun bir parçası değildir. Mahkemeler açısından bağlayıcı standartlar ile yürürlükteki hukukunun bir parçası olmak arasındaki ayırım pratik sonuçları yönünden çok önemli görülmeyebilir ama politik bir kurum olarak hukuku tanımlayabilmek için hayati öneme sahiptir. Ahlaken meşru olan hukuk ve onun otoritesi, ahlakın uygulanma biçimini de değiştirebilir. İlk olarak hukuk, soyut ahlaki düşünceleri somutlaştırıp, belirginleştirerek bu değişimi gerçekleştirir. İkincisi, ahlaki ilkelere kamusal ve somut bir form verdikten sonra, bunlar yine hukuk tarafından bütünleştirilir ve yürürlüğü güvence altına alınır. Özellikle ahlaka uyanlar ve uymayanlar arasındaki adil olmayan ilişkileri önleyerek ahlaka yönelik güveni pekiştirir. Üçüncüsü de, ahlaki amaçların ve ahlaken arzu edilen koşulların elde edilmesini kolaylaştırır. Bu belirleme hukukun içeriğinin tüm bir sistem halinde ve tanıma kuralı içinde, ahlaki bir geçerliliğe bağlanamayacağına dairdir⁷⁹.

Raz'ın sınırları çok esnek olan otorite teorisi, belli maksimlerle soyut çerçeveler çizmekte ama içinin nasıl somutlaştırılacağını göstermemektedir. Adeta bir ideal

⁷⁸ Kramer, "Requirements, Reasons, and Raz: Legal Positivism and Legal Duties", s.380-381, 404-406.

⁷⁹ Anayasanın bazı hükümleri, kimi ahlaki ilkeleri - değiştirilme ya da hariç tutulmaya karşı - yine kendisi koruma altına almıştır. Örneğin anayasada yer alan ifade özgürlüğü, ahlakiliğin bu yansımasının (ifade özgürlüğü) parlamento eli ile değiştirilme gücünü sınırlar. Anayasadaki ahlaki mülâhazalara yapılan atf, ahlak ile bütünleşme (incorporation) konusunda başvurulacak bir örnek olmayıp, yasamanın ahlaki değiştirilmesini ya da dışarıda bırakmasını bloke etmektedir. Raz, "Incorporation by Law", s.8-15.

leştirme söz konusudur. İdeal işleyen bir hukuki mekanizmanın, ideal otorite figürü ve ideal özneleri betimlenmeye çalışılmıştır.

Halbuki geleneksel otorite hiyerarşik bir düzendir ve eşitliği varsaymaz⁸⁰. Kamusal tartışmada argümanlara başvurup, açıklama getirerek ikna etmek, bir iktidar türü olarak geleneksel otorite ile uyuşabilir bir durum değildir. Günümüzde ise bu kavram, iktidar artı meşruiyetin kabulüne denk düşmektedir. Mevcut hukuksal düzenin değerini doğrulayan ilke meşruiyettir. Meşruiyet ile yasallık arasındaki ayırım, otorite ile demokrasi arasındaki çelişkiyi ifade ettiği ölçüde korunmalıdır. Eşitlik, kamusal alanda tartışma, rasyonel uslamlama gibi demokratik değerler, otoritenin karşısında yer almaktadır. Yeni otorite uzlaşımına dayalı ve pazarlık edilebilir bir şeydir ve artık kendini haklı çıkaracak gerekçeler savunarak doğrulanabilir olmalıdır. Demokratik değerler, kavramın geleneksel patriarkal anlamını aşındırmıştır⁸¹.

Raz'ın teorisi de bu çağdaş liberal anlayışa uygun düşmektedir. Otoritenin günümüzdeki dönüşümü sosyolojik, ekonomik ve psikolojik nedenlere bağlıdır. Geleneksel otoriteyi zayıflatan etkenlerin başında iktisadi dönüşümler, kültürel yaşam ve kuşaklararası ilişkilerdeki değişimler gelir. Özellikle belirli üretim tarzı ve ilişkilerinin, kavramı başka bir içerikle, yeni bir boyuta taşıdığı yolundaki görüşlere değinmeden geçmek doğru olmayacaktır⁸².

Son söylenebilecek sözler Raz da dahil, otorite üzerine yapılacak bir çalışmanın, kavramın yapısı gereği eksik kalmaya mahkum bulunduğuudur. Konu ne kadar başarılı ele alınırsa alınsın - ki burada Joseph Raz'ın detaylı ve incelikli analizlerinin başarısını kabul etmekle birlikte- sadece hukuki boyutu ile ortaya konamaz. Yukarıdaki satırlarda kısaca değinmeye çalışılan politik, sosyolojik, ekonomik, tarihi ve psikolojik süreçler, kavramın bir çok değişik cephesine işaret etmektedir. Otoriteyi tipikleştirmede başarılı bir model kurmuş olan Weber, üçlü bir ayırım yapmaktaydı. Geleneksel, karizmatik ve rasyonel otorite... Geleneksel, karizmatik ya da Raz'ın yaklaşımında olduğu gibi rasyonel olsun, otorite-itaat ilişkisi değişik görünüm altında varlığını sürdürmektedir. İnsanlık tarihinin yakın geçmişi de tüm bu tiplerin kısa aralıklarla birbirini izlediğini hatta aynı zaman diliminde birlikte var olabildiğini göstermektedir. İtaatin de, itaat eden açısından değişik motifleri vardır ve bu da otorite tipi ile bağlantılıdır. Öyle ki direktife ve onu yöneltene uyma nedenleri bile

⁸⁰ Otorite, gücünü çocukluk sırasında bilinçdışına (üstben) kazınan baba imgesi ile kurulan bağdan alır. Çocuk, itaat etmediğinde tamamen bağımlı olduğu ana-babasının sevgisini yitirmekten korkar. Onun toplumsallaştırılmasında, terk edilme duygusu biçimlendiricidir. Sevgisinin kaybedilmesinden, terk etmesinden korkulan ana-baba otoritesini, toplumsallaşma ile beraber artık toplum üstlenmeye başlar. Otoriteye itaat edilmesinin nedeni, çocukluktan kalma ve destekleyici sevgisini kaybetmekten sakındığımız ebeveyn figürü ile emir verenin -bilinçdışında- iç içe geçmesidir. Mendel, **Bir Otorite Tarihi: Süreklilikler ve Değişiklikler**, s. 58-59, 89.133,214.

⁸¹ Mendel, **Bir Otorite Tarihi: Süreklilikler ve Değişiklikler**, s. 30,42-43,102.

⁸² Bu dönüşümü demokrasi ile çeliştiği iddia edilen liberalizmin ekonomik boyutunun yani kapitalizmin gerçekleştirdiği söylenmektedir. Kapitalist üretim tarzı ve ilişkileri, çalışanlar üzerinde -gönüllü olarak iş yerine katılımla - ilk bakışta dışsal bir zorlama belirtisi olmadan içselleştirilmiş bir öz disiplin, kendi üzerinde otorite geliştirmektedir. Öznenin kendisinin sömürülmesine gönüllü katılımlı salt bir işten atılma korkusunun ötesinde gönüllü köleliği gerektirmektedir. İşyerinin onun için arzu nesnesi olması ve yaratıcılığını, tüm benliğini işyerinin hizmetine sunması beklenmektedir. A.e., s. 237-252.

kabul ediş devlet in eylemlerinde nötr olması demek değildir. Hükümet, bireylerin geçerli iyileri (değerler) izleyebilmesinden ve kötüden kaçınabilmesinden sorumludur⁴⁸ ve bireylerin kendi yaşamlarının yönünü seçebilecekleri ahlaken kabul edilebilir seçenekler silsilesini sağlamalıdır.

Raz'ın siyasi ahlak prensipleri, hükümetin, bireylere, yaşam seçimlerini yapmakta geniş bir özgürlük alanı bırakmasını ifade eder. Bu yüzden Raz, seçme şansının verilmesini yeterli görmeyip, seçimin uygun bir seçenekler silsilesi içinden yapılmasını istemektedir. Kişisel otonomi, bireylerin içlerinden seçimlerini yapabilecekleri, uygun ve elverişli seçenekler silsilesini barındıran sosyal, hukuki ve politik bir çevrenin, devlet tarafından güvence altına alınmasına bağlıdır. Ve bu çevre, ne tarz bir hayat yaşamak istediklerine, hayatlarında değer verdikleri şeylerin neler olacağına, değerli oldukları nazarıyla baktıkları projelerini nasıl gerçekleştireceklerine dair kararlarını vermelerine olanak tanır. Raz'ın teorisi bu nedenle hem mükemmeliyetçi⁴⁹ hem de hoşgörüy e dayanmaktadır ve iki boyutludur. Hoşgörü gereği hükümet, vatandaşların, kendi hayatlarının yönünü seçmek için çeşitli ve çok sayıda ahlaken doğru seçeneklere sahip olmalarını teminat altına alır. Bu güvence ya ahlaken doğru seçeneklerin geliştirilmesinde yardım ve yapılandırma biçiminde veya ahlaken doğru olmayan seçeneklere cesaretlendirmemek şeklinde gerçekleşir⁵⁰. Hükümetin temel görevi, farklı ve fakat değerli seçenekler ağıını herkes için elverişli kılmak ve hayatın ahlaki kalitesini yükseltmektir. Fakat bu ayırımı yapacak olan hükümete temel bir ahlaki görüş vermeyen Raz, ahlaken doğru bir yaşamın gerektirdiklerinin tam bir açıklamasını göstermekten kaçınmaktadır. Bunun yanı sıra mükemmeliyetçiliğ in liberal olmayan politikalara yol açmaması için değer plüralizmini tasarlamıştır. Değer plüralizmi, bir çok farklı yaşam biçiminin değerli olma testinden geçebileceğini garanti eder. Bu yüzden bizi tek ve dar görüşlü, ortodoks bir hayat şekline zorlayacak despot bir devlet korkusuna kapılmaya gerek yoktur⁵¹. Raz, modern liberal toplumlarda çeşitli ahlaken doğru ve farklı yaşam biçimlerinin mümkün olduğuna, pek çok hayat biçiminin ve değerlerin birbiriyle çatışmayı içinde barındırdığına ve bu yüzden de uyumsuz⁵² olduğuna inanır. Hükümetler ahlaki olmayan seçeneklerin, zorlayıcı olmayan araçlarla (kampanyalar vs.) ve vatandaşla-

⁴⁸ Patrick, "Perfectionism with a Liberal Face? Nervous Liberal and Raz's Political Theory", s. 25-35.

⁴⁹ Genel kalıpları içerisinde mükemmeliyetçi düşünce; bireyin, eyleminin gerçek değeri üzerinde yanılabilceğini bu yüzden de bu alana devlet eli ile müdahale edilebileceği ve belirli bir "iyi" yaşam tarzının öğretilabileceğini savunur. Zeynep Özlem Üskül, **Bireyciliğe Tarihsel Bakış**, İstanbul, Buke Yayıncılık, 2003, s. 131-132.

⁵⁰ Andrei Marmor, "Authority, Equality and Democracy", [www.as.huji.ac.il/Marmorauthority equality and democracy.pdf](http://www.as.huji.ac.il/Marmorauthority%20equality%20and%20democracy.pdf), 12.01.2005; Geoffrey C. Bowden, "The Complexities of Perfectionist Theories of Toleration", (Çevrimiçi) <http://mpsa.indiana.edu/conf2003papers/1031953257.pdf>, 12.01.2005.

⁵¹ Patrick, "Perfectionism with a Liberal Face? Nervous Liberal and Raz's Political Theory", s. 25-35.

⁵² Bir çok farklı değer vardır ve bunlar yalnızca üstün bir değerin farklı görünüşlerinden ibaret olarak algılanamaz yani aralarında bir altlık-üstlük ilişkisi yoktur. Uyumsuzdurlar çünkü ne tek bir kişinin hayat sürecinde tümüyle gerçekleştirilebilir ne de tek bir toplum tarafından realize edilebilir. Gerçekleştiremediğimiz değerler, gerçekleştirdiğimiz değerler kadar önemlidir ve bu hem bireyler hem de toplumlar için genel olarak doğrudur. Joseph Raz, "The Practice of Value". http://www.tannerlectures.utah.edu/lectures/Raz_02.pdf, Çevrimiçi: 12.01.2005.

rın otonomisini ihlal etmeden elemeye çaba sarf edebilir⁵³. Zorlama olmaksızın da perfeksiyonist olunabilir. Raz, örneğin “eğer avlanmayı durdurmazsan devlet seni ağır biçimde vergilendirecek” önermesini zorlayıcı bulmamaktadır. Vergilendirme ve sübvansiyon, devlet tarafından başvurulabilecek ve zorlayıcı olmayan araçlardır. Ancak bazı yaşam biçimlerini desteklemek ya da bazılarını cesaretlendirmemek üzere kullanılacak para zorlayıcı şekilde yani vergi yolu ile toplanmış olacaktır. Ayrıca verginin ödenmemesi halinde buna bağlı cezalar hürriyeti bağlayıcı cezaya da dönüşebilir⁵⁴.

Raz, tüm perfeksiyonist eylemlerin zorlayıcı olmasına gerek bulunmadığını söylemektedir ama zorlayıcı olanlar için durum nedir? Değerli yaşam biçimlerini destekleme bireysel bir mesele olmaktan çok kolektiftir. Mükemmeliyetçi idealler kamusal eylemlerle geçerli kılınabilir. Bu kolektif alan hem devleti hem sivil toplumu içerisine almakla birlikte aralarında fark vardır. Raz, devletin eylemlerinde kötü olanlara karşı iyi seçenekleri desteklemesine izin vermektedir. Ama bu iyiler sivil toplum düzeyinde halihazırda mevcut olanlar mı yoksa devletin çabalarıyla var edilenler midir? “Herkes açık, değerli fakat farklı seçenekler ağıni garanti etmek” devletin görevidir. Böyle bir seçenekler düzeneği mevcut bulunmadığında devletin bunu yapıp yapamayacağı sorusuna, Raz doğrudan bir yanıt vermiş değildir. “Hükümet böyle bir hayatı mümkün kılacak çevreyi yaratmak, geliştirmek ve korumak⁵⁵ suretiyle bireysel otonomiye destekler” cümlesinden Raz’ın daha aktif bir devlet anlayışına sahip olduğu yorumuna da gidilebilir. Korumak pasif, yaratmak ise aktif bir devlet anlayışına işaret etmektedir. Raz’ın mükemmeliyetçi devletinde otorite yalnızca bildiğimiz iyileri (değerleri) izlemede yardım etmekle kalmayıp henüz göremediklerimizi izlemek için de yardımcı olmaktadır⁵⁶.

Raz’ın otorite tezinde politik otoritenin “hizmet edici” niteliği ortaya çıkmaktadır. Devlet, üyelerinin hizmetindedir. Otoritenin direktifleri, vatandaşlarını akla uygun (makul) eylemlerde bulunma olasılığını arttırmadıkça, otoriteden yoksundur⁵⁷. Devletin rolü, iyi (değerli) nedenler üzerine eylemde bulunmamıza yardım etmektir. Ancak o şeyin değerliliği ya da değersizliği devletin düşüncesinden de bağımsızdır. Oysa perfeksiyonizme karşıt klasik liberal görüş hükümetin insanlar için neyin iyi (değerli) olduğunu belirlemesinin özünde gizli bir tirani taşıdığı endi-

⁵³ Geoffrey C. Bowden, “The Complexities of Perfectionist Theories of Toleration”, <http://mpsa.indiana.edu/conf2003papers/1031953257.pdf>, Çevrimiçi; 12.01.2005.

⁵⁴ Mulhall and Swift, *Liberals and Communitarians*, s. 320-322.

⁵⁵ Bununla bağlantılı olarak söylenebilecek bir başka özelliği de Raz’ın bu görüşleri ile liberal kültürçülerden olduğunu göstermesidir. O, kişilerin özerkliğinin kurucu unsuru olan iyi hayat biçimleri arasında seçim yapabileme becerilerinin, kültürlerinin zenginliği, bunun yeşertilmesi ve de başkalarının kültürlerine saygı ile yakından bağlantılı olduğu fikrindedir. Kültürel üyelik, özgürlük ve özsaygıyı sağlamakta rol oynar. Bu anlamda azınlık hakları, birey özgürlüğünü ve eşitliğini azaltmak şöyle dursun, bunları tamamlar. Etno-kültürel tarafsızlığa katı biçimde bağlı bir devletin karşılayamayacağı gereksinimleri karşılar. Kymlicka, *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, s. 471.480.

⁵⁶ Patrick, “Perfectionism with a Liberal Face? Nervous Liberal and Raz’s Political Theory”, s. 25-35.

⁵⁷ Brian Leiter, “The Naturalistic Turn in Legal Philosophy”. *APA Newsletters*, Spring 2001, Volume:OO. Number:2. s.5.

şesindedir⁵⁸. Bu belirlenim aslında toplumun güçlü kesiminin, insanlık için neyin ahlaken iyi olduğunu saptaması demektir. Acaba bu durumda bazı insanların iradelerinin diğerleri üzerine empoze edilmesi yani yüklenmesi, otorite kılıfı altında gizleniyor olabilir mi? Mükemmeliyetçi olmayan liberal düşünceye göre, -geçerli bile olsa- ahlaki bir ideal, devlet açısından eylem sebebi oluşturamaz. Raz bu argümanlara karşı güçlü bir savunma geliştirmiştir. Ona göre bu kafa karışıklığının nedeni kişinin kendi olarak yaptığı eylemler ile otorite sıfatıyla yaptığı eylemlerin birbirine karıştırılmasından doğmaktadır. Otorite sıfatını taşıyan resmi görevli kişi, kararını ahlaki inançlarına dayandırmaz. Zaten inançlar da bizatihi bir eylem nedeni değildir. Kararın tek uygun dayanağı yasayı destekleyen nedenlerin doğruluğu ve sağlamlığıdır. Raz'ın normal doğrulama tezine göre, otoritenin kararını dayandırdığı nedenler doğru ise bağlayıcıdır ama bu nedenler doğru ve sağlam olmasa dahi ne yapılacağına karar verilirken diğer alternatif yöntemlere göre yine de eylem sebebi oluşturacaktır. Yani kendi kendimize karar vermek yerine otoriteye uyarız⁵⁹. Otonomi açısından bakıldığında, kişi her şeyi göz önünde bulundurup, düşündükten sonra ne yapılması gerektiğine kendi karar vererek eylemde bulunma hakkına sahiptir. Otorite ise, bazen kişiyi kendi değer yargılarına ters biçimde eylemde bulunmaya, ahlaki otonomisini bir kenara bırakmaya zorlar. Pratik otorite ahlaki otonomiye yadsır ve sonuç olarak ahlakın dışındadır. Böylece bu argümana göre otorite kavramı açık bir paradoks doğurur. Raz'ın ifadesi ile eğer bütün nedenleri birinci derece (first-order reason) olarak algılayıp ikinci derece (second-order reason) nedenlerin varlığı gözden kaçırılırsa gerçekten de otonomi, otoritenin yadsınmasına yol açar. Oysa ikinci derece nedenleri geçerli kabul ettiğimizde bu paradoks çözülecektir. Belirli bir somut durumda hukukun talep ettiği şeyin yapılmaması yönünde baskı yapan R gibi bir nedenin varlığını düşünelim. Herkese bu R sebebine dayanarak hukukun gerektirdiği eylemi yapmaktan kaçınma izni verildiğinde sosyal iş birliği bozulacak, daha kötü sonuçlar ortaya çıkabilecektir. Özellikle insanlar içinde buldukları somut koşullarda R sebebin olduğu konusunda yanlış bir düşünceye kapılabilirler. Bu ise R gibi bir sebebe göre davranmamak için bir nedendir. Kurallar, hukukun talep ettiğinin dışında davranmamızı isteyen gerekçeleri dışarıda bırakan, ikinci derecede ve istisna edici (münhasır) nedenlerdir. Ayrıca sivil itaatsizlik, vicdani ret gibi hukuk

⁵⁸ Liberal düşüncede birey, hiçbir zorlama ve engellemeyle karşılaşmadan istediği seçimleri yapabilmeli, kendi iyi anlayışının peşinden gidebilmelidir. Çok çeşitli yaşam tarzları arasında herhangi birini gerçek "iyi" olarak göstermenin temeli yoktur. Devlet kendi iyi anlayışına uyanları cesaretlendirip uymayanları cezalandırdığında kişisel bir alanda verilmiş subjektif tercihlere müdahale etmiş olacaktır. Bu yolda örneğin tutucu bir toplumda devlet, bireysel bir tercih meselesinden ibaret homoseksüelliği ve bunu açığa vuranları cezalandırmak üzere gerekli düzenlemeler yapabilecektir. Üskül, **Bireyciliğe Tarihsel Bakış**, s. 131-132. Diğer yandan komüniteryanlar (cemaatçiler) ise insanın kendi kaderini belirlemesine saygı göstermek için devletin tarafsız kalması gerektiği görüşüne karşıdır. Çünkü bu liberal bakış açısı, sosyal pratiklere gömülü bireyi görmezden gelir. Bu yüzden kendi kaderini belirleme, toplumsal pratiklerde için toplumsal rollerin ve ilişkilerin dışında durarak değil içinde yer alarak gerçekleştirilir. Değerli bir hayat, bağlılık ve ilişkilerle dolu bir hayattır. Toplum değerlerinin hayatı yönlendiren düşünceler olduğunu reddedemeyiz. Buna bağlı olarak da devlet, kendi kaderimizi belirleme hakkımıza, bizim bu rolleri daha derinden kavramamızı sağlayarak saygı göstermiş olur. Kymlicka, **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, s. 311-313.

⁵⁹ Patrick, "Perfectionism with a Liberal Face? Nervous Liberal and Raz's Political Theory", s. 25-35.

doktrinleri var olmakla birlikte bunlar hukukun gerektirdiklerine istisna getirmek üzere ama yine hukuk tarafından düzenlenmiştir. Sınırlı sayıda bulunan bu kuramlarca izin verilmedikçe hukukun dışına çıkmak haklılaştırılmaz⁶⁰.

Bu bölümle ilgili son değerlendirmeyi, Raz'ın liberalizmini, komüniteryanların itiraz ettiği türden bir bireycilik anlayışına yerleştirmenin güçlüğü ile bağlayabiliriz. Ayrıca toplum bireye üstündür çünkü ahlaki bir yaşamı olanaklı kılacak amaç ve kimlikleri elde edebileceği ölçütleri bireye sağlar. Esasında Raz, bireyin ve toplumun çıkarları arasında gerilim bulunduğu düşüncesine şüpheyle yaklaşır. Üzerinde ısrar ettiği nokta, bireysel çıkarların, toplumdaki diğer insanlarınkiyle çatışmak yerine tesadüf etme eğiliminde olduğudur. Bireyler amaçlarını sosyal formlardan elde ederler. Kendi amaçlarını izlerlerken, kendi esenliklerini çoğaltırken bunun yanı sıra toplumlarına hizmet ederler ve genellikle ahlaken değerli bir hayat sürdürürler. Bu husus değerli yaşam biçimlerinin içeriğinin komünal olacağı şeklinde de okunabilir. Fakat eğer komüniteryan iddia, yalnızca tek ve güçlü bir ortak yaşam biçiminin bulunduğu ise Raz, bunu reddeder. Ama değerli yaşam biçimlerini desteklemek üzere politik eylemlerden yanadır. Örneğin aile hayatı gerçekten değerli ise devlet açısından bunu koruyup yükseltecek sosyal politikaları kullanmak doğrulanabilir⁶¹.

VI. Değerler ve Nedenler Arasındaki İlişki

Değerler ve nedenler arasındaki ilişki Raz'ın çalışmalarında önemli bir odak noktasıdır. Raz, nedenlerin (reasons) değerlere dayandığını hatta değerlerin kendisi olduğunu öne sürmektedir. Değer, belirli bir eylemin nedeni olmakla bu karşılıklı ilişki özdeşliğe dönüşmektedir. Bir şeyin niçin değerli olduğunu, nedenlerini anlamaksızın bilemediğimizi söylerken, nedenlerin epistemolojik yönden değerden önce geldiğini kabul etmektedir⁶².

Raz, tüm insan varlığının, -ahlaki vizyonu da dahil- değerli ya da iyi yaşam kavramını, sosyal kurum ve biçimlerden elde ettiğini savunur. Sosyal bağımlılık tezi söyleminde, değerlerin varlığı, toplum içerisinde devam eden pratiklere bağlıdır ve şeylerin nasıl olduğunu değerlendirdiğimiz değer yargıları gerçeklikten elde edilir. Bu iki yönlü düşünülebilir. Öncelikle bir değer, değer objesi (konusu) üzerinde deneyimlendiğinde ortaya çıkar. Görülmemiş bir resmin, okunmamış bir romanın güzellik değeri gerçekleşmez. Bu anlamda değerler gündeme gelmek için değer verenlere, onların değer objesiyle uygun bir biçimde bağlantı kurmalarına gereksinim duyar. Bir değer, değer konusuna uygun bir tepkide bulunmak üzere, değer

⁶⁰ Raz, *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*, s.3,22,27,30-31; Raz, *Morality of Freedom*, s.76-78.

⁶¹ Mulhall and Swift, *Liberals and Communitarians*, s.329, 344-345.

⁶² Ulrike Heuer, "Raz On Values and Reasons", <http://www.phil.upenn.edu/~ulrike>. (Çevrimiçi) 31.11.2004; Joseph Raz, *Value, Respect and Attachment*, Cambridge University Press, 2001, s.164-165.

verenlerin ona bağlanmaları ve onaylamalarıyla anlaşılır⁶³. Ancak bağlanmakla gerçekleştirilebileceği için de değeri yok etmeyip onu korumamız gerekir⁶⁴.

Değer yargılarının gerçeklikle ilintisinin ikinci görünümü; değere bağlanmak ve onaylamanın, uygun değer kavramlarına (konsept) sahip olmayı beraberinde getirmesidir. Değere uygun şekilde bağlandığımızda bize kendini sunan bu kavramlar, kültürel ürünlerdir. İşte bu kültürel ürün niteliği, değer toplumsal bağıntısını göstermek yanında, iyi ve kötünün, pratiğe katılanlar tarafından böyle kabul edildikleri için mi bu özelliğe sahip olduğu sorusunu cevaplamaktadır⁶⁵. Raz, iyi ve kötünün, değerli ve değersiz oluşun, kişiden kişiye değiştiğini savunan bir görecelilikten yana değildir. Tam tersi somut durumda tecrübe ettiğimiz değer yahut iyiyi içeren eylemi, nesnel ölçütlerle yargılayabiliriz. Aynı zamanda eylem sebebi olan ve davranışı iyi veya kötü kılan özellikleri, türün mükemmellik standartları belirler. Mükemmelliğin türe dayanan standartları örneğin bir resmi güzel olarak değerlendirmenin koşuludur. Böylece iyinin bir örneğini daha genel olan bir iyi kavramı altına sokmak suretiyle anlarız. Toplum ve kültürdeki evrim ve değişimler bir yandan yeni değerler yaratırken, bu yeni olanlar daha önceden mevcut ve bilinen değer kavramlarının altında toplanmak suretiyle tanınır, bilinirler. Var olan değerler, yenilerin kabulüne olanak sağlar fakat diğer yandan yeniler de bilinen değer kavramlarında

⁶³ Raz, "The Practice of Value", http://www.tannerlectures.utah.edu/lectures/Raz_02.pdf, Çevrimiçi; 12.01.2005 ; Raz, **Value, Respect and Attachment**, s.161-163.

⁶⁴ Ulrike Heuer, "Raz On Values and Reasons", <http://www.phil.upenn.edu/~ulrike>, Çevrimiçi, 31.11.2004.

Raz, değere uygun biçimde bağlanmaya özel bir vurgu yapmakta ve onu değerine bilinçli olmadan gerçekleştirmekten, örnekler vermek suretiyle ayırtmaktadır. Müziği dikkatle dinlediğimizde, bir romanı anlayarak okuduğumuzda, arkadaşlarımızla vaktimizi, onlarla ilişkilerimize uygun şekilde geçirdiğimizde böyle davranmış oluruz. Ancak Raz'ın bu örnekleri bize uygun bağlanma kavramı için genel bir ölçüt sunmamaktadır. Anlayarak okunması gereken bir roman böyle okunmamışsa, roman hakkındaki değer yargısı farklı olacaktır. Böylece eğer bir konuya uygun olan davranışımız değişirse, onun değeri de değişir. Uygun biçimde bağlanmanın bu yorumu bizi nedenleri anlamakla değerleri anlamak arasındaki zorunlu bağlantıya yani başlangıçtaki iddiaya geri götürür. Öyle bağlantılıdır ki, değere başka biçimde bağlanırsak olması gerektiğinden farklı bir değer ortaya çıkacaktır. Yani bir değerın konusuna uygun biçimde yönelip bağlanmadıkça, esasında değer oluşturulamayacaktır.

⁶⁵ Dört önemli değer sınıfı özel (sosyal) bağımlılık tezine konu olmayıp devam eden bir pratiğe bağlı değildir.

1. Saf duyuşal ve algısal zevkler (beğeniler): Bunlar anluk zevklerdir ve yalnızca kültürel değerlerle bütünleştiğinde, bunların yapıcı unsuru elemanları olduğunda, insan hayatının önemli bir bölümünü meydana getirir.
2. Doğal fenomenlerin -örneğin gün doğumunun güzelliği gibi- estetik değerleri: Bunlara ulaşmak kültürel bağlantılıdır ama var oluşları böyle değildir.
3. Aracı ve kolaylaştırıcı değerler: Diğer değerlerin gerçekleştirilmesini ve izlenmesini mümkün kılan ya da kolaylaştıran değerler. Araşsal değerler insanlara, diğer değerlere bağlanma kabiliyeti verir. Örneğin özgürlük...İnsan, hiç kimse farkına varmasa da özgür olabilir ve bu anlamda özgür olmasını olanaklı kılan bir pratiğe ihtiyacı yoktur. Özgürlük, insanların seçimlerine konu çeşitli değerlere uymalarına olanak veren bir değerdir. Ahlakî değerlerin çoğu da bu türdendir. Örneğin adalet böyledir. Ayrıca ilişkilerin elemanları bir değer unsurudur. Bu ilişkiler özel teze konu olurlar ancak adalet bir kimseye adaletsiz davranılmamasının bir koşulu olarak özel teze konu olmaz.

4. İnsanın ve kendileri bizzat değerli olan diğer değer taşıyıcılarının değeri. devam eden pratiklere bağlı değildir.

Raz, "The Practice of Value", http://www.tannerlectures.utah.edu/lectures/Raz_02.pdf . Çevrimiçi; 12.01.2005.

değişime yol açabilir⁶⁶. Operanın bir sanat formu olarak belirlenebilir bir period içinde ortaya çıkan ve bundan önce var olmayan tarihi bir ürün olduğunu yadsımak güçtür. Onun yaratılması ve varlığının devamı sosyal pratiklerin mevcudiyeti ile olanaklı kılınmaktadır. Bu yüzden operanın mükemmelliği gibi hukukun mükemmelliği de (hukuk devletini fazileti ya da hukukun iddia ettiği meşru bir otoriteye sahip olması) aynı sosyal pratiklere bağlıdır. Opera, dostluk veya devlet kavramı; bir opera eserini, bir dostluk ilişkisini ya da bir devlet biçimini iyi olup olmadığını değerlendirmede yardımcı olan, türe özgü mükemmellik standartlarıdır⁶⁷.

Tarihsel süreç içerisinde toplumsal uygulamalarla varlık kazanan ve değer konusu hakkında hüküm vermek üzere karşılaştırdığımız, türe özgü mükemmellik standartları, sosyal olmasa bile tarihi bir göreceliliğe işaret etmekte midir? Yani değerlendirme yaparken kullandığım "kavram" kriterler ancak belirli bir dönemin ürünüdür. Nesnellik ve genel geçerlik kabul edilse bile bu yalnızca tarihin belli bir zaman dilimine aittir. Değerler ortaya çıktıkları gibi kaybolabilirler. Bu tür bir tarihi rölativizm Raz'ın değer şemasıyla tam uyuşmamaktadır. Onun açısından da sosyal yaratımlı tüm iyiler, zamanın belirlenebilir bir periyodunda doğmuştur ve gelecekte de tamamen unutulabilir. Fakat söz konusu değerleri daha ileri bir zaman diliminde hatırlayıp yeniden keşfedebiliriz. Bir bakıma bu onların varlığını sürekli kılar⁶⁸.

Sosyal bağımlılık tezinin, değerlerin evrensel olduğunu yadsıma zorunluluğu da yoktur. Raz, bu anlamda zaten değerlerin varlığı ile ulaşılabilirliğini ayırmakta ve yukarıdaki açıklamalar değere ulaşmanın sosyal bağlantı içinde olanaklı bulunduğuna işaret etmektedir. Yoksa değerler varlık kökeni itibarıyla metafizik kaynaklı da olabilir ama biz ona ancak toplumsal uygulamalarıyla ulaşabilir ve anlayabiliriz. Ayrıca yalnız anlaşılması değil tarihsel ürünler şeklinde bizzat toplum da değerler yaratmaktadır. Böylece değerlerin toplumsal bağıntılı oluşu, evrensel olmayacağı anlamına gelmez. Değerlerin evrenselliği ile yerelliği ve de varlığının toplumsal bağlantılı oluşu ile akılla anlaşılabilirliği birbiriyle uzlaştırılmaz çelişkiler değildir. Değerin ne olduğunu, onu neyin değerli yaptığını anlayabiliriz. Bu da değerler alanının akılla kavranabilir fenomenler olmasından ileri gelir. Eylem nedenlerimiz, eylemlerimizi anlaşılır kılar ve ancak nedenler üzerine eyliderseniz bu durumda hareketimiz bize aittir.

Nedenler, eylemi niçin yaptığımızı açıklayabilir fakat alternatifi yerine niçin onu seçtiğimizi izah etmez⁶⁹. Raz, nedenlerin bazı koşullar altında seçenekli olduğuna inanmaktadır. Eğer bir neden bir şeyi yapmamızı, başka bir neden ise aynı şeyi yapmamamızı söylüyorsa bunlardan herhangi biri seçilmeye elverişli olabilir. İki yarışan sebep karşılıklı birbirini çürütemediğinde, onlardan sadece bir tanesine uyulsa da, diğer seçenekten kaçınmak için de karşı bir gerekçe sunmaz. İki yarışan

⁶⁶ Joseph Raz, *Engaging Reason: On the Theory of Value and Action*, Oxford, Oxford University Press, 2000, s. 217, 208-209.

⁶⁷ Raz, "The Practice of Value", http://www.tannerlectures.utah.edu/lectures/Raz_02.pdf, Çevrimiçi: 12.01.2005.

⁶⁸ Raz, *Engaging Reason: On the Theory of Value and Action*, s.148-149.

⁶⁹ Raz, *Value, Respect and Attachment*, s.73-76.

nedenden birinin diğerini ortadan kaldıramamasının nedeni ya eşit kuvvette olmaları ya da güçlerinin karşılaştırılamamasıdır. Onun nedenlere dayanan değerler açıklaması, rasyonel karar verirken, kuvvet ve yoğunlukları ortak ölçülemeyen pek çok nedenin olabileceğini benimser. Bazı hallerde bir şeyi yapma nedeni ile yapmama nedeni aynı derecede doğru olabilir. Nedenler ortak ölçülemez olduğunda her iki yönelimi seçmek de makul olabilir. Bu da aynı zamanda değer plüralizminin neden ortaya çıktığının doğrulanmasıdır. Örneğin hükümetin eğitime mi yoksa sağlığa mı yaptığı yatırımları arttırmasının daha önemli olduğu sorusunun cevabı yoktur⁷⁰.

Fakat tüm bu söylenenler seçenekli nedenlerin, zorunlu nedenlerle çatışmaması koşuluyla geçerlidir. Zorunlu ya da çürütücü neden, bir başka nedeni doğrudan geçersiz kılan daha güçlü bir sebeptir. İşte meşru otorite tarafından yöneltilen kurallar da özel bir “neden” türüdür. Otoritenin direktifleri, özneleri açısından, başka nedenlere dayanarak eylemde bulunmamak konusunda dışlayıcı (exclusionary) bir çürütücü nedendir. Görülüyor ki, hukuk alanına geldiğinde durum değişmektedir. Hukuki otorite tarafından yöneltilen kural, hareket nedenlerimizden birisidir. Şu farkla ki; o artık diğerleri karşısında üstündür, korunmuştur ve öteki tüm nedenleri çürütmektedir. Çağdaş toplumların çoğunda hukuk, sınırsız otorite iddiasında bulunan tek insan yapıtıdır. İçeriğinden bağımsız bir biçimde, kendisine itaat yükümü bulunduğunu ileri sürer. Fakat bundan hukukun, içeriği her ne olursa olsun bu itaati mutlak anlamda talep ettiği sonucu da çıkarılamaz⁷¹. Bunu bir örnekle açıklayacak olursak; çocuğunuzun yaralanması onu hastaneye götürmek için 120 km hızla araba kullanmanız için bir nedendir. Bu ise halihazırda mevcut 90 km hız limitine ilişkin hukuki yükümlülüğümü ortadan kaldırır. Raz’ın ifadesine göre birinci neden üstün gelmektedir. Kimi zaman ahlaka aykırı ve adil olmayan yasaların otoriter bağlayıcılığının bulunmadığını yadsımak güçtür⁷².

Tüm bu değerlendirmelerden varılabilecek sonuç, hukuku ne zaman ve nasıl otoriter kabul edeceğimiz hakkında, Raz’ın düşüncelerinde ortaya çıkan belirsizliklerdir. O, bir taraftan hukukun otoritesini korumak arzusundadır. Joseph Raz, hukukun varlık ve içeriğinin, ahlaka başvurulmadan, kaynaklarına (kanunlar, yargı kararları, örf ve adet hukuku vs.) göre belirleneceğini savunan hukuksal pozitivistlerdendir. Bu çerçevede içinde kalan pozitivism anlayışı, hukukilik kriterinin, ahlakilik kriterini içermeyeceği düşüncesindedir. Hukuki pozitivism, geçerlilik fonksiyonunu “tanıma kuralı”nda toplamaktadır. Kaynağa dayanan tanıma kuralı sayesinde bir norm, hukuk normu olarak geçerli kılınabilir. Örneğin, “parlamentonun çıkardığı

⁷⁰ Heuer, “Raz On Values and Reasons”. <http://www.phil.upenn.edu/~ulrike>. Çevrimiçi, 31.11.2004; Raz, **Engaging Reason: On the Theory of Value and Action**, s. 96-98; Rüdiger Bittner, “Stronger Reasons”, **Rights, Culture, and the Law: Themes from the Legal and Political Philosophy of Joseph Raz**. Edited: Lukas H. Meyer, Stanley L. Paulson, Oxford, Oxford University Press, 2003, s.18-19; Joseph Raz, “Incorporation by Law”, **Legal Theory**, Nr:10, Yıl:2004, s.4-5.

⁷¹ Raz, **Engaging Reason: On the Theory of Value and Action**, s. 96-98; Raz, **Morality of Freedom**, s.76-78.

⁷² Bittner, “Stronger Reasons”, **Rights, Culture, and the Law: Themes from the Legal and Political Philosophy of Joseph Raz**, s.23; Raz, **Morality of Freedom**, s.76-78.

şey yasadır" biçimindeki bir tanıma kuralında, hukuk ve onun geçerliliği içerikten bağımsızdır. Bu durumda normun geçerliliğini, onun değerine bağlı tutmak mümkün değildir⁷³. Raz'ın otorite tezinde kullandığı kavramlarla konuşacak olursak, otoritenin kullandığı haklı nedenler, özellikle ahlaki olanlar dahil, bağımlı nedenleri⁷⁴ dışlama iddiasındadır. Oysa esnek (yumuşak) pozitivizmde, tanıma kuralı, hukuki geçerlilik kriteri olarak bağımlı nedenlere yer verir. Raz, bu tür bir pozitivizm⁷⁵ karşı mücadele etmektedir⁷⁶. Ahlaki prensipler, "katılım(incorporation)" yoluyla ülke hukukunun parçası haline getirilemez. Oysa kimsenin, bir başkasına görev yükleme konusunda iradesini ortaya koyarak bu amacını gerçekleştiremeyeceğini söyleyen yine Raz'ın kendisidir. Eğer hükümet ve onun otoritesi, diğerlerinin hayatına etki edecek şekilde karışabiliyorsa bunun sebebi böyle davranma hakkını veren geçerli prensiplerin varlığıdır. Hükümetin insan yapımı yasalarına meşruiyet sağlayan, ahlaki içerikli bu ilkelerdir. Ancak ahlaki ilkelerle doğrulanmış hukuki görevler, öznelere bağlayıcı kılar. Nedenlere bir de otorite tarafından baktığımızda, onun dile getirdiği hukuki ifadelerde beliren eylem sebepleri aynı zamanda ahlaki nedenleri yansıtmaktadır. Bir diğer deyişle bu tip ifadeler açık ya da örtülü, insanların davranışlarını yönetecek ahlaki nedenler öne sürer⁷⁷. O halde ahlaka dayandırılarak genel bir itaatın temellendirilemeyeceğini söyleyen Raz çelişmekte midir? Kanımca, burada söylemeye çalışılan, makalenin başında analiz ettiğimiz tüm unsurlar dikkate alınsa da genel ve mutlak bir hukuka itaat görevinin bulunmadığıdır. Yoksa ahlaki nedenler dışlanmamaktadır. Tam tersi her şey bir arada değerlendirildiğinde, Raz'ın sisteminin niçin otoriteye uyarız sorusuna verdiği cevap, otoritenin doğruyu ve iyiyi (değerli olan anlamında) daha iyi bildiği ve sosyal işbirliğini sağladığı varsayımına gelip dayanmaktadır. Doğru nedenlere kılavuzluk etmesi beklendiği için otoriteye güvenilmektedir. Onu meşrulaştıran, öznelere verdiği hizmettir

⁷³ Gülriz Uygur, "Hukuki Pozitivizmin Değişen Yüzü mü", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 52, Sayı:3, s. 154-155,168.

⁷⁴ Diğer taraftan nehir örneğini hatırlayacak olursak; nehrin kirletilmesine karşı bir konvansiyon meydana getirmek suretiyle hukuk, sosyal işbirliği amacına hizmet edip, yükümlü kılacaktır. İnsanlar çöp atmaya devam ederse bağlayıcılık doğmayacaktır. Aslında çöp atmamak konusunda uzlaşa sağlansa bile itaat yükümü yasadan değil bu sosyal pratikten kaynaklanmaktadır.

⁷⁵ Günümüzde hukuki pozitivizm akımı içindeki görüş ayrılıkları kendini hissettirmektedir. Bu farklılaşmanın sert pozitivist kanadında yer alan Raz, esnek pozitivistlerden ayrı düşmektedir. Raz gibi, hukuki pozitivizmin ilk biçiminin taraftarları hukukun, ahlaka göre belirlenmeyeceği iddiasını taşırlar. Buna karşın esnek hukuki pozitivistler, hukuki geçerlilik kriterine ilişkin herhangi bir sınırlamaya karşı çıkarak hukukun, kısmen dahi olsa ahlakiliğe göre belirlenmesini olanaklı bulmaktadırlar. Burada esnek hukuki pozitivistler açısından ortaya çıkan problem, tartışmalı bir doğası bulunan ahlakiliğin, hukukun varlığının ve geçerliliğinin belirlenmesinde konvansiyona (uzlaşmaya) varılmasını önleyecek anlaşmazlıklara götürecektir. Gerçi bu problem, hukuki pozitivizmin temel amacı, hukuki kesinlik ve belirliliği sağlamaktan ibaret görülürdüğünde anlam taşır. Ancak esnek pozitivistler, hukuk alanında en azından belli bir dereceye kadar kesinliğin bulunmayabileceğini kabul etmektedir. Pozitivizmin içindeki bu tartışmaların daha ayrıntısına girmekle beraber, geleneksel pozitivizmin görünümünün değişikliğe uğradığı, doğal hukuka yakınlığı iddiasını, tartışmalı olmakla birlikte öne sürmek kanımca yanlış olmayacaktır. Uygur, "Hukuki Pozitivizmin Değişen Yüzü mü", s. 169-170.

⁷⁶ Leiter, "The Naturalistic Turn in Legal Philosophy", s.4-5.

⁷⁷ Raz, "Incorporation by Law", s.6; Kramer, "Requirements, Reasons, and Raz: Legal Positivism and Legal Duties", s.380-381, 404-406.

bir diğer deyişle süjelerinin ne yapması gerekiyorsa, onu yapmalarına hizmet etmektedir. Tüm bunların üstünde diğer bir ön kabul ise, makalenin başında da belirtildiği gibi Raz tüm hukuk sistemleri için geçerli olabilecek genel bir hukuki otorite teorisi yerine liberal-demokratik bir hukuk düzenini model almakta, bu sisteme ait hukuki görevlerin ahlaki statüsü adına konuşmaktadır. Vatandaşların doğrudan ya da dolaylı şekilde yasaların yapılmasına katıldığı liberal-demokratik bir hukuk rejimi tarafından empoze edilen görevlerin ahlaki bağlayıcılığının bulunduğu düşüncesindedir. Oysa liberal-demokratik sistemler, tüm hukuk sistemlerini temsil etmez ve bu yüzden hukukun varlığı ve fonksiyonu için asli ve zaruri olduğu düşünülmez⁷⁸. İşte neredeyse tüm sistemini ahlaki meşruiyet zeminine oturtan Raz, bunun hukuki pozitivizmle üstelik en sert haliyle nasıl bağdaştırılabilmektedir? Kendi açıklamasına göre bu çelişki, ahlaken meşru olanın, ahlaki dışarıda bırakılması ile çözülecektir. Hukuk, yaşantımızda değişiklik yapmayı arzu ettiğinden, bu hedefe ulaşması aynı zamanda ahlaki dışlamasına bağlıdır. Paradoksal bir sonuçla yüzleşmek kaçınılmaz hale gelmektedir. Birincisi, hukuk, ahlaken doğrulanabiliyorsa bağlayıcıdır. Bu mutlaka böyle olduğunu göstermese de en azından böyle bir iddia sunar. Buna bağlı ikinci sonuç, hukukun ahlaken meşruiyeti taşıması ile beraber, ahlaki dışarıda tutulmasında bir sakınca yoktur. Tarafların aralarında yaptıkları sözleşmeler hukuken bağlayıcıdır, kişinin hak ve görevlerinde değişim yapar. Keza aynı şekilde çatışma kurallarına göre, yabancı hukuka atf yapıldığında kişilerin hak ve görevleri uluslararası hukuka göre belirlenebilir. Ama ne uluslararası hukuk ne de sözleşme, ülke hukukunun parçası haline getirilip, onunla bütünleştirilmiş olmaz. Benzer şeyler ahlak kuralları için de söylenebilir. Ahlaki standartlar da hukuk açısından bağlayıcı olabilir ama (tanıma kuralı ile) onun bir parçası değildir. Mahkemeler açısından bağlayıcı standartlar ile yürürlükteki hukukunun bir parçası olmak arasındaki ayırım pratik sonuçları yönünden çok önemli görülmeyebilir ama politik bir kurum olarak hukuku tanımlayabilmek için hayati öneme sahiptir. Ahlaken meşru olan hukuk ve onun otoritesi, ahlakın uygulanma biçimini de değiştirebilir. İlk olarak hukuk, soyut ahlaki düşünceleri somutlaştırıp, belirginleştirerek bu değişimi gerçekleştirir. İkincisi, ahlaki ilkelere kamusal ve somut bir form verdikten sonra, bunlar yine hukuk tarafından bütünleştirilir ve yürürlüğü güvence altına alınır. Özellikle ahlaka uyanlar ve uymayanlar arasındaki adil olmayan ilişkileri önleyerek ahlaka yönelik güveni pekiştirir. Üçüncüsü de, ahlaki amaçların ve ahlaken arzu edilen koşulların elde edilmesini kolaylaştırır. Bu belirleme hukukun içeriğinin tüm bir sistem halinde ve tanıma kuralı içinde, ahlaki bir geçerliliğe bağlanamayacağına dairdir⁷⁹.

Raz'ın sınırları çok esnek olan otorite teorisi, belli maksimlerle soyut çerçeveler çizmekte ama içinin nasıl somutlaştırılacağını göstermemektedir. Adeta bir ideal

⁷⁸ Kramer. "Requirements, Reasons, and Raz: Legal Positivism and Legal Duties". s.380-381, 404-406.

⁷⁹ Anayasanın bazı hükümleri, kimi ahlaki ilkeleri - değiştirilme ya da hariç tutulmaya karşı - yine kendisi koruma altına almıştır. Örneğin anayasada yer alan ifade özgürlüğü, ahlakiliğin bu yansımasının (ifade özgürlüğü) parlamento eli ile değiştirilme gücünü sınırlar. Anayasadaki ahlaki mülhazalara yapılan atıf, ahlak ile bütünleşme (incorporation) konusunda başvurulacak bir örnek olmayıp, yasamanın ahlaki değiştirilmesini ya da dışarıda bırakmasını bloke etmektedir. Raz. "Incorporation by Law". s.8-15.

leştirme söz konusudur. İdeal işleyen bir hukuki mekanizmanın, ideal otorite figürü ve ideal özneleri betimlenmeye çalışılmıştır.

Halbuki geleneksel otorite hiyerarşik bir düzendir ve eşitliği varsaymaz⁸⁰. Kamusal tartışmada argümanlara başvurup, açıklama getirerek ikna etmek, bir iktidar türü olarak geleneksel otorite ile uyuşabilir bir durum değildir. Günümüzde ise bu kavram, iktidar artı meşruiyetin kabulüne denk düşmektedir. Mevcut hukuksal düzenin değerini doğrulayan ilke meşruiyettir. Meşruiyet ile yasallık arasındaki ayırım, otorite ile demokrasi arasındaki çelişkiyi ifade ettiği ölçüde korunmalıdır. Eşitlik, kamusal alanda tartışma, rasyonel uslamlama gibi demokratik değerler, otoritenin karşısında yer almaktadır. Yeni otorite uzlaşma dayalı ve pazarlık edilebilir bir şeydir ve artık kendini haklı çıkaracak gerekçeler savunarak doğrulanabilir olmalıdır. Demokratik değerler, kavramın geleneksel patriarkal anlamını aşındırmıştır⁸¹.

Raz'ın teorisi de bu çağdaş liberal anlayışa uygun düşmektedir. Otoritenin günümüzdeki dönüşümü sosyolojik, ekonomik ve psikolojik nedenlere bağlıdır. Geleneksel otoriteyi zayıflatan etkenlerin başında iktisadi dönüşümler, kültürel yaşam ve kuşaklararası ilişkilerdeki değişimler gelir. Özellikle belirli üretim tarzı ve ilişkilerinin, kavramı başka bir içerikle, yeni bir boyuta taşıdığı yolundaki görüşlere değinmeden geçmek doğru olmayacaktır⁸².

Son söylenebilecek sözler Raz da dahil, otorite üzerine yapılacak bir çalışmanın, kavramın yapısı gereği eksik kalmaya mahkum bulunduğuudur. Konu ne kadar başarılı ele alınır alınsın - ki burada Joseph Raz'ın detaylı ve incelikli analizlerinin başarısını kabul etmekle birlikte- sadece hukuki boyutu ile ortaya konamaz. Yukarıdaki satırlarda kısaca değinmeye çalışılan politik, sosyolojik, ekonomik, tarihi ve psikolojik süreçler, kavramın bir çok değişik cephesine işaret etmektedir. Otoriteyi tipikleştirmede başarılı bir model kurmuş olan Weber, üçlü bir ayırım yapmaktaydı. Geleneksel, karizmatik ve rasyonel otorite... Geleneksel, karizmatik ya da Raz'ın yaklaşımında olduğu gibi rasyonel olsun, otorite-itaat ilişkisi değişik görünüm altında varlığını sürdürmektedir. İnsanlık tarihinin yakın geçmişi de tüm bu tiplerin kısa aralıklarla birbirini izlediğini hatta aynı zaman diliminde birlikte var olabildiğini göstermektedir. İtaatin de, itaat eden açısından değişik motifleri vardır ve bu da otorite tipi ile bağlantılıdır. Öyle ki direktife ve onu yöneltene uyma nedenleri bile

⁸⁰ Otorite, gücünü çocukluk sırasında bilinçdışına (üstben) kazınan baba imgesi ile kurulan bağdan alır. Çocuk, itaat etmediğinde tamamen bağımlı olduğu ana-babasının sevgisini yitirmekten korkar. Onun toplumsallaştırılmasında, terk edilme duygusu biçimlendiricidir. Sevgisinin kaybedilmesinden, terk etmesinden korkulan ana-baba otoritesini, toplumsallaşma ile beraber artık toplum üstlenmeye başlar. Otoriteye itaat edilmesinin nedeni, çocukluktan kalma ve destekleyici sevgisini kaybetmekten sakındığımız ebeveyn figürü ile emir verenin -bilinçdışında- iç içe geçmesidir. Mendel, **Bir Otorite Tarihi: Süreklilikler ve Değişiklikler**, s. 58-59, 89.133.214.

⁸¹ Mendel, **Bir Otorite Tarihi: Süreklilikler ve Değişiklikler**, s. 30,42-43,102.

⁸² Bu dönüşümü demokrasi ile çeliştiği iddia edilen liberalizmin ekonomik boyutunun yani kapitalizmin gerçekleştirdiği söylenmektedir. Kapitalist üretim tarzı ve ilişkileri, çalışanlar üzerinde -gönüllü olarak iş yerine katılımla - ilk bakışta dışsal bir zorlama belirtisi olmadan içselleştirilmiş bir öz disiplin, kendi üzerinde otorite geliştirmektedir. Öznenin kendisinin sömürülmesine gönüllü katılımı salt bir işten atılma korkusunun ötesinde gönüllü köleliği gerektirmektedir. İşyerinin onun için arzu nesnesi olması ve yaratıcılığını, tüm benliğini işyerinin hizmetine sunması beklenmektedir. A.e., s. 237-252.

birbirinden farklılaşabilir. Raz'da konunun teknik cevabını ararken bu ayrışmayı netleştirmemektedir. Hukukun otoritesinin ve hukuki otoritenin rolü paralel gitmekte hatta zaman zaman hukuki otoritenin ön plana geçtiği görülmektedir. Özellikle otoritenin yaptığı düzenlemelerle yani direktifleriyle yeni sosyal pratikler oluşturmak, var olanların yönünü değiştirmek üzere bağımlı nedenlerden ayrılabilmesi olasılığında, değer yaratıcısı konumuna bile gelmekte ve sosyal bağlılık tezinden uzaklaşmaktadır. Hukuki otorite , sosyal pratiklerin yarattığı türün mükemmellik standartları yerine yeni uzlaşmalar yaratmaktadır. Gerçi otoritenin söz konusu direktiflerinin içerik itibarıyla yerleşip kök salması yine toplumda yerleşmesine bağlıdır. Hukukun olgusal yanına yapılan bu vurgu ise Raz'ın pozitivist biçimciliğini, hukuki içeriğe girmek suretiyle zorlamaktadır.

Kaldı ki Raz'ın otorite şeması başta gelmek üzere onun hukuk teorisinden farklı yorumlara gidilebildiğini, hakkında yazılanlardan da gözlemleyebiliriz. Bunun nedeni belki de yaşayan bir hukuk filozofu olarak uzlaştırımacı niteliği ağır basan ve üçüncü bir halin olanaklılığını sağlamaya çalıştığı sisteminin kurulmaya devam etmesidir.

BİBLİYOGRAFYA

- Aıyar, S.: "The Problem of Law's Authority: John Finnis and Joseph Raz on Legal Obligation", **Law and Philosophy: An International Journal for Jurisprudence and Legal Philosophy**, Vol: 19, Issue: 4, Netherlands, Kluwer Academic Publisher, 2000, s. 465-489.
- Aktaş Sururi: "Hart ve Dworkin'e Karşı Otorite Olarak Hukuk", **AÜEHFD**, C.VIII, S.3-4, 2004, s. 3-21.
- Bittner, Rüdiger : " Stronger Reasons", **Rights, Culture, and the Law: Themes from the Legal and Political Philosophy of Joseph Raz**, Edited: Lukas H. Meyer, Stanley L. Paulson, Oxford, Oxford University Press, 2003, s.17-23.
- Bowden, Geoffrey. C.: "The Complexities of Perfectionist Theories of Toleration", <http://www.daneprairie.com>, Çevrimiçi, 12.01.2005.
- Durning, Patric : "Joseph Raz and the Instrumental Justification of a Duty to Obey the Law", **Law and Philosophy: An International Journal for Jurisprudence and Legal Philosophy**, Vol: 22, Issue: 61, Netherlands, Kluwer Academic Publisher, 2003, s. 597-620.
- Harris, JW.: **Legal Philosophies**, Second Edition, London, Butterworths, 1997.
- Heuer, Ulrike: "Raz On Values and Reasons", (Çevrimiçi) <http://www.phil.upenn.edu/~ulrike>, 31.11.2004.
- Kramer, Matthew H. : "Requirements , Reasons, and Raz:Legal Positivism and Legal Duties", **Ethics**, Volume:109, January 1999, s.375-407.
- Kymlicka, Will: **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, Çev: Ebru Kılıç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Leiter, Brian : "The Naturalistic Turn in Legal Philosophy", **APA Newsletters**, Spring 2001, Volume:OO, Number:2, s.1-9.
- Lukes, S. : "Perspectives on Authority", **Authority**, Edited by:Joseph Raz, Oxford, Basil Blackwell Ltd, 1990, s. 203-217.
- Marmor, Andrei :**İnterpretation and Legal Theory**, Oxford , Oxford University Press, 1996.
- Marmor, Andrei: "Authority, Equality and Democracy", www.as.huji.ac.il/Marmorauthority_equality_and_democracy.pdf, 12.01.2005.
- May, Thomas : "On Raz and the Obligation to Obey the Law". **Law and Philosophy**, Volume:16, Issue:1, Netherlands, Kluwer Academic Publisher, 1997, s.19-36.
- Mendel, Gerard: **Bir Otorite Tarihi: Süreklilikler ve Değişiklikler**. Çev: Işık Ergüden, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

- Mulhall, Stephen and Swift, Adam: **Liberals and Communitarians**, Oxford, Blackwell Publishes, 1997.
- Patrick, Neal : “Perfectionism with a Liberal Face? Nervous Liberal and Raz’s Political Theory”, **Social Theory & Practice**, Spring 94, Vol:20, Issue:1, s. 25-35.
- Patterson, Dennis M.: “Dworkin on the Semantics of Legal and Political Concepts”, <http://www.law.upenn.edu/academics/institutes/ilp/200405papers>, Çevrimiçi;03.04.2005.
- Raz, Joseph : “Authority and Justification”, **Authority**, Edited by:Joseph Raz, Oxford, Basil Blackwell Ltd, 1990, s. 115-141.
- Raz, Joseph : “The Practice of Value”, http://www.tannerlectures.utah.edu/lectures/Raz_02.pdf , Çevrimiçi; 12.01.2005.
- Raz, Joseph : **Value, Respect and Attachment**, United Kingdom, Cambridge University Press, 2001.
- Raz, Joseph : **Engaging Reason: On the Theory of Value and Action**, Oxford, Oxford University Press, 2000.
- Raz, Joseph : **Ethics in Public Domain: Essays in the Morality of Law and Politics**, Revised Edition, Clarendon Press, 1996.
- Raz, Joseph : **The Authority of Law: Essays on Law and Morality**, Edited by: Joseph Raz, Oxford, Clarendon Press, Oxford 1979.
- Raz, Joseph : **Morality of Freedom**, Oxford, Clarendon Press, 1988.
- Raz, Joseph : “Incorporation by Law”, **Legal Theory**, Nr:10, Yıl:2004, s.1-17.
- Rentto, Juha Pekka : “Obligation to Obey”, **ARSP :Law and State in Modern Times**, Beiheft.Nr:42. Stuttgart 1990, s. 193-205.
- Roberson, Christopher : “The State as Rational Authority: An Anarchist Justification of Government”, **Oxford Journal of Legal Studies**, Yıl:1998, 18 (4), s.617-630.
- Simmel, Georg: “Tahakküm”. Çev: Serkan Gölbaşı, **İÜHFM, C. LXII, S.1-2**, İstanbul 2004, s.489-514.
- Tebbit, Mark: **Philosophy of Law: An Introduction**, London and NewYork, Routledge, 2000.
- Uygur, Gülriz: “Hukuki Pozitivizmin Değişen Yüzü mü”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**”, Cilt: 52, Sayı:3, s. 145-176.
- Üskül, Zeynep Özlem : **Bireyciliğe Tarihsel Bakış**, İstanbul, Büke Yayıncılık, 2003.
- Waldron, Jeremy : “Authority for Officials”, **Rights, Culture, and the Law: Themes from the Legal and Political Philosophy of Joseph Raz**, Edited: Lukas H. Meyer, Stanley L. Paulson, Oxford, Oxford University Press, 2003, s.45-69.
- Waldron, Jeremy : **Law and Disagreement**, Oxford, Clarendon Press, 1999.